

« ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ »

ЗМІСТ

Вступ

Тема 1. Герої епохи козаччини

Тема 2. Герої Другої світової війни

Тема 3. Видатні вчені й конструктори

Тема 4. Видатні діячі мистецтва й літератури

Тема 5. Видатні спортсмени

Вступ

В умовах розвитку української державності значно зростає необхідність формування свідомої особистості громадян України. У зв'язку із цим підвищується значення курсів гуманітарних наук у вищій школі.

Важливим завданням вищої школи на сучасному етапі є виховання духовності, моральної й світоглядної культури майбутніх фахівців. Втрата духовних і історичних орієнтирів позбавляє діяльність фахівця будь-якого технічного профілю соціального й гуманістичного змісту, без якого така діяльність по суті перетворюється в самоціль.

Курс «Видатні особистості в історії України» своєю головною метою має формування патріотичної свідомості в студентів на основі ознайомлення з видатними діячами в історії України, їхнім внеском у становлення держави і його захист від ворогів, у розвиток науки й культури. Це передбачає виконання декількох завдань:

- дати об'єктивне подання про найбільш видатних особистостей в історії України, їхньому внеску в становлення Української держави, у розвиток вітчизняної науки й культури;

- навчити студентів орієнтуватися в розмаїтості імен у вітчизняній історії, науці й культурі, уміти самостійно давати оцінку їхньому місцю й ролі в певній області.

- дати справжні приклади й зразки юнацтву у виборі життєвих орієнтирів.

В основу курсу покладений матеріал з вітчизняної й світової історії, досягнень науки й культури.

Тема 1. Герої епохи козацтва

- 1 Поняття й критерії видатної особистості.
- 2 Гетьман П. Сагайдачний - творець українського козацького війська.
- 3 Полковник И. Богун.

1 «Нації виражає себе не тільки в людях, яким вона дає життя, але й у тій, яким людям вона віддає шану, яких людей пам'ятає», говорив Джон Кеннеді. Україна дала миру чимало яскравих і цікавих особистостей. Ще недавно головними символами українських націй незмінно були Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Грушевський. До того ж їхнього життєпису являли собою скоріше міфологію, історичні архетипи, ніж біографії реальних людей.

Чи знають наші громадяни своїх героїв? По опитуваннях київських школярів 60% з них уважають Т. Г. Шевченка поетом, 10% – президентом, інші не знають, хто це. Більшість жителів не знають, на честь кого названі вулиці й площі їхніх міст і селищ. Але ж це історія, і неї робили ці люди. «Люди самі роблять свою історію, – говорив К. Маркс, – але вони неї роблять не так, як їм вздумається, при обставинах, які не самі вони вибрали, а які безпосередньо є в наявності, дані їм і перейшли від минулого». Історична наука виходить із того, що історія – результат діяльності самих людей, а не приречення понад, не фатальна дія невідомих сил. Кожна людина ставить і переслідує певні цілі. Мільйони наділених свідомістю й волею людей виступають як **суб'єкти історії**. Особливо це стосується людей видатних, обдарованих, що зрозуміли своє призначення, що почули «заклик історії». Мова йде про **політичних лідерів, полководців, учених, винахідників, діячів культури – історичних особистостях**. Справа не в їхній власній ініціативі, а в тій, що вони виражають (не завжди усвідомлено) інтереси, потреби, устремління певних соціальних шарів, груп або всієї нації. Таким чином, не фатальна зумовленість і не особиста ініціатива, а об'єктивні соціальні фактори спричиняються історичну роль особистості. А ще необхідно дати оцінку їхнім діям. І отут у справу вступають особисті якості цих людей - героїв історії.

Кого ж можна назвати **героєм**? Кого вважати **великим українцем**?

Тематика курсу співзвучна проекту каналу Інтер «Великі українці» (ліцензійний продукт телеканала ВВС). Англійці – автори проекту – визначили для себе п'ять параметрів великої особистості: **спадщина, розум, лідерство, хоробрість і жаль**. Українська аудиторія визначила трохи інші критерії: **моральність, розум, лідерство, волелюбність, щедрість**. Безумовно, це важливі якості.

На нашу думку, **критерієм** відбору великої, видатної особистості в історії будь-яких націй, є, насамперед, залишений нею **слід** у вітчизняній історії, **внесок** у розвиток націй (людства) у тій або іншій області. Далі, які **мети**, переслідувані історичною особистістю – особисті або суспільні? Чи збігаються вони?

Які **засоби** (добро – зло) вона використала для досягнення своїх цілей?

Велич особистості визначає й **масштаб справи**, а національність і місце народження не суть важливі!

Розглянемо це на прикладі гетьмана П. Сагайдачного.

2 Гетьман П. Сагайдачний - творець українського козацького війська

З 1616 року й до кінця життя П. Сагайдачний був гетьманом Війська Запорізького. Під його керівництвом козацтво перетворилося в окремий стан. Зі збройної вольниці козацькі ватаги, що робили набіги в татарські й турецькі володіння, у московські землі, були реформовані в **регулярну армію із суворою дисципліною**.

В 1620 році, при рішучій підтримці киян і безпосередній активній участі Сагайдачного, під охороною загонів запорожців, у Києві відповідно до церковних канонів, було зроблене відновлення православної митрополії. **Значення цієї події: Сагайдачний зумів об'єднати інтереси двох активніших частин українського суспільства** – козацтва й міщансько-духовної інтелігенції. Наслідком цього було подальше формування українських націй.

У вересні 1620 року турецьке військо завдало важкої поразки польської армії (у складі якої минулого й українських козаків, але без Сагайдачного) у Молдавії, на Цецорских полях. Тут, зокрема, героїчно загинув чигиринський подстароста Михайло Хмельницький, а його син Богдан (майбутній гетьман України) на три роки потрапив в османський полон. Поразка на Цецорских полях відкривало ворогам шлях на Україну, і татари не сповільнили скористатися цією можливістю. Уже в жовтні 1620 року орда піддала Подолю жорстокому грабежу. Тому при всіх загостренні українсько-польських відносин обидві сторони в інтересах спільної оборони повинні були шукати примирення й об'єднання сил. У випадку успішного настання Османської імперії і її союзників на територію України наслідку для українського народу були б трагічними.

У сформованих умовах польський уряд не могло дозволити собі конфронтацію із Запоріжжям, а самі козаки прекрасно усвідомлювали масштаб навислої над Україною погрози. Погляди тих і інших були звернені на П. Сагайдачного. У листопаді 1620 року у Варшаві був скликаний державний сейм, на якому Сагайдачному вдалося переконати польські влади упокоритися з відродженням Київської митрополії. Король дав офіційні обіцянки щодо якнайшвидшого "заспокоєння грецької віри". Це відкривало шлях для спільної боротьби із загальним ворогом.

При звістці про нове настання величезної турецької армії, у червні 1621 року гетьман П. Сагайдачний скликав козацьку раду в урочище Суха Діброва, при участі православного духівництва й самого митрополита Іова Борецького. Було ухвалене рішення про негайний виступ запорожців і всього українського козацтва рятуйте! армії, командуючим якої був призначений новий коронний гетьман Я. Ходкевич. Об'єднані слов'янські війська (30 тисяч польських солдатів і 40 тисяч українських козаків на чолі з гетьманом) на початку вересня 1621 року зупинили більш ніж 150-тисячні (згідно з іншими даними, що доходили до 250 тисяч) турецькі полчища в міцності Хотин і протягом наступного місяця нанесли їм ряд поразок. Гетьман П. Сагайдачний перебував на полі бою. У ході битви він був смертельно поранений отруєною татарською

стрілою. Супротивник змушений був відступити на територію Молдавії. Втрати союзників були значними, але **небезпека турецького завоювання України була усунута.**

Таким чином, гетьман Сагайдачний зробив видатні по своєму суспільному (історичному) значенню дії:

- створив **регулярну українську армію;**
- на чолі війська відвів погрозу **турецького завоювання України.**

Ці дії відповідали інтересам українського народу. При цьому гетьман П. Сагайдачний виявив особисту мужність, стійкість, готовність до самопожертви.

3 Полковник Іван Богун

Про життя Богуна на Хмельниччині відомо чимало. До початку визвольної війни він мав гарне військове загартування, воював у загонах Павлюка й Остряниці й був серед тих козаків, які після поразки повстання подалися на Дон. Принаймні, із цілковитою впевненістю можна затверджувати, що перед початком битви під Жовтих Водах він прибув з Дону, маючи під своєю командою кілька сотень донських козаків, здебільшого українців, що були козаків-запорожців. **У битві Богун командував окремим полком повстанців, що у перших рядах пішов на штурм польського табору.** Згодом козаки Богуна гнали поляків аж до урочища Князівські Байраки, де була засідка Максима Кривоносий, потім його полк брав участь у розгромі всього війська М. Потоцького. Особливою мужністю відзначився полк И. Богуна й під час Корсунської битви, після якої Богун був призначений кальницьким (вінницьким) полковником.

Цей могутньої статури чоловік мав здатність уже самою своєю присутністю заспокоювати тих, хто піддавався паніці, вселяти віру в ті, кому не вистачало мужності. Б. Хмельницький знав, що на полковника Богуна можна покластися в будь-якій ситуації. Якщо М. Кривоноса вважали майстром на всілякі хитрування, вигадки й засідки, то Богун заслужив славу командира, здатного навести порядок при труднейших обставинах і опанувати ситуацією. Підтвердженням того є відомі дії Богуна під час оборони Вінниці, битв під Берестечку й Пилявцями й т.п.

У листопаді 1648 р. після смерті М. Кривоноса **И. Богун стає першим полковником, тобто заступником гетьмана визвольної армії, а також першим радником Хмельницького.** Він усе більше частіше очолює всю або, принаймні, значну частину гетьманського війська.

Як перший полковник і радник гетьмана Богун мав власну позицію щодо політичної ситуації й подальшої долі звільненої від поляків України. От чому він засудив рішення Хмельницького укласти з Росією. Переяславську угоду й категорично відмовився присягати росіянинові паную. Гетьман Станіслав Потоцький запропонував Богуну перейти на сторону поляків: мов, якщо вони «гуртом» переборють Хмельницького, гетьманська булава дістанеться саме Богуну. Погодитися на таку пропозицію полковник не могла. Бій почався в січні 1655 р. Перевага була на боці поляків: вони відтіснили українців і росіян від Охматова. Але недалеко. Незабаром ті кинулися відбивати втрачені

позиції. Зі змінним успіхом бої йшли кілька днів. Потім ударив злий мороз, і воювати було не під силу. Недарма бойовище згодом назвали Дрижиполем.

А долю цієї битви знову вирішив Богун. Досвідчений майстер прориву, він розтрощив сильно поріділу - не тільки від ядер і шабель, а й від холоду - облогу й з'єднався з військами Хмельницького. Це відбулося вночі, а ранком поляки, які пішли було в нове настання, з подивом побачили, що військо ворога збільшилося й завзято гріється, ладячи бруствер з ... замерзлих на поле бою. Здолати цей оборонний вал із саней і мерців поляки так і не змогли, і обоє війська відступили, не випробувавши поразки й не здобувши перемоги.

Щодо спорудження такого вала на Дрижиполе Іван Богун згадав свій колишній досвід оборони Умані. Правда, вали навколо цього міста були звичайні, земляні, але за наказом свого полковника, що надумав обернути собі на користь фактор холоду, їх обливали водою, перетворюючи на крижані гори. Ні поляки, ні татари тоді так і не змогли здолати їх, і Умань удалося відстояти.

Після смерті Богдана Хмельницького Україна розділилася на Лівобережну й Правобережну. Гетьманська булава, як відомо, переходила з рук у руки. Одні гетьмани дотримувалися польської орієнтації, інших - росіянци, дехто кидав погляди на Крим і Туреччину.

У цих умовах **Богун не визнавав ніяких внеукраїнських орієнтацій**. Коли у вересні 1658 р. гетьман И. Выговский уклав з поляками Гадяцький договір, по статтях якого польська шляхта одержувала право вертатися до своїх маєтків на Правобережжя. Це викликало на Поділля повстання, що очолив Іван Богун разом з Іваном Сирко. Рятуйте! прийшов російський воєвода Г. Ромодановский.

Але цієї допомоги росіян И. Богун не радувався. Адже він був серед тих трьох полковників, які 6 жовтня 1657 р. підписали в Корсуні союзний договір зі Швецією. Він різко виступив проти Переяславських статей, які Росія нав'язала Юрієві Хмельницькому в 1659 р.

1664 р. гетьман Правобережної України Павло Тетеря рушив на Лівобережжя. Маючи досить сильну підтримку поляків, він сподівався об'єднати під егідою Варшави обидві частини України й стати «гетьманом обох берегів». У цьому поході брав участь зі своїм полком И. Богун. Під час бойових дій на Чернігівщині він переконався: нічого добрий союз із поляками Лівобережній Україні не принесе й, по одній з версій, повів переговори з командуванням російських військ і із представниками лівобережного гетьмана И. Брюховецкого. Довідавшись про це, поляки в 1664 р. розстріляли Богуна десь біля Новгорода-Сіверського. За іншою версією, вони зробили це через звичайну помсту за всі поразки, які випробували від богунцев під час Хмельниччини.

Так загинув оспіваний кобзарями **щирий «лицар», безстрашний козак Іван Богун**.

Питання для самоконтролю

- 1 Які критерії визначення видатної особистості? Кого можна назвати великим, героєм і кого вважати великим українцем?
- 2 Який внесок вніс в історичний розвиток України гетьман П. Сагайдачний?
- 3 Що залучає в такій особистості як И. Богун?
- 4 Чи зв'язані поняття патріотизму й видатної особистості? Обґрунтуйте.

Література

- 1 Видатні постаті в історії України IX – XIX ст.: Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: Довід. Видання/В. І. Гусев та ін. – К.: Вища шк., 2002. – 359 с.
- 2 14 Новітня історія України (1900-2000): Підручник (А.Г.Слісаренко, В.І.Гусев, В.М.Литвин). – К., 2002.

Тема 2. Герої Другої світової війни

- 1 Льотчик-винищувач І. Кожедуб.
- 2 Генерал лейтенант І. Черняховський.
- 3 Підводник А. Маринеско.
- 4 Розвідник Н. Кузнєцов.
- 5 Партизани І. Ковпак, А. Сабурів.
- 6 Молодогвардійці.

1 22 червня 1941 почалася Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу з гітлерівською Німеччиною і її союзниками. Мільйони радянських громадян, незалежно від національності, вступили в смертельну сутичку з ворогом. Серед них були безстрашні воїни, справжні герої, чиї імена пов'язані з українською землею. **Кожедуб Іван Микитович - льотчик-винищувач(1920-1991).** Народився 8 червня 1920 року в селі Ображиевка нині Шосткінського району Сумської області в родині селянина. Українець.. В 1941 році закінчив Чугуевську військову авіаційну школу льотчиків. Служив у ній інструктором.

З початком Другої світової війни разом з авіашколою був евакуйований у Середню Азію. Після численних рапортів із проханням відправити на фронт його бажання було задоволено. У листопаді 1942 року сержант Кожедуб прибув в Іваново в 240-й винищувальний авіаційний полк що формується 302-й винищувальної авіаційної дивізії. У березні 1943 року в складі дивізії вилетів на Воронезький фронт.

Пізніше воював на Степовому фронті. Бойовий рахунок молодший лейтенант Кожедуб відкрив 6 липня на Курській дузі, збивши бомбардувальник Ju-87. Наступного дня він збив другий, а 9 липня в повітряному бої збив відразу 2 винищувачі Me-109. У серпні Кожедуб був призначений командиром ескадрильї.

Звання **Героя Радянського Союзу** із врученням ордена Леніна й медалі "Золота Зірка" командирові ескадрильї 240-го винищувального авіаційного полку (5-я повітряна армія, Степовий фронт) старшому лейтенантові Іванові Микитовичеві Кожедубу привласнено 4 лютого 1944 року **за 146 бойових вильотів і 20 збитих літаків супротивника.**

Із травня 1944 року Іван Микитович воював на Ла-5ФН, побудованому на засоби колгоспника Сталінградської області В.В. Конєва. Через кілька днів збив на ньому Ju-87. Протягом 6 наступних днів збив ще 7 літаків. Уже в серпні був призначений заступником командира 176-го гвардійського полку. У цей час полк був переозброєний на винищувачі Ла-7. Кожедубу дістався літак з N 27, на якому він воював до кінця війни.

Другої медалі "Золота Зірка" гвардії капітан Кожедуб І. Н. визнаний гідним 19 серпня 1944 року **за 256 бойових вильотів і 48 особисто збитих літаків супротивника.**

Один раз у повітряному бої над територією супротивника Ла-7 Івана Микитовича був підбитий. Коли стих двигун, Кожедуб, щоб не здаватися в полон, вибрав собі на землі ціль і почав на неї пікірувати. Коли до мети

залишилося зовсім небагато, двигун раптом знову заробив. Тоді Кожедуб вивів літак з пікірування й благополучно повернувся на свій аеродром.

12 лютого 1945 року Кожедуб у парі лейтенантом В. А. Громаковским патрулював над переднім краєм. Виявивши групу з 13 FW-190, наші льотчики негайно атакували їх і збили 5 літаків супротивника. Три з них на рахунок Кожедуба, а два – його веденого. **15 лютого над Одером Кожедуб збив реактивний винищувач Me-262** унтер-офіцера К. Лянге з I./KG(J)54.

До кінця війни гвардії майор Кожедуб зробив 330 бойових вильотів, в 120 повітряних боях збив 62 літака супротивника (сюди не входять 2 американських P-51, збитих їм навесні 1945 року, які першими напали на нього). Останній свій бій, у якому він збив 2 FW-190, Кожедуб провів у небі Берліна. За всю війну жодного разу не був збитий. Він по праву вважається кращим асом авіації союзників.

Третьої медалі "Золота Зірка" гвардії майор Кожедуб визнаний гідним 18 серпня 1945 року за високу військову майстерність, особисту мужність і відвагу.

Після війни продовжував служити у ВВС. Освоїв реактивні літаки. В 1949 році закінчив Червонопрапорну Військово-повітряну академію, в 1956 - Військову академію Генерального штабу. Під час війни в Кореї командував 324-й винищувальною авіаційною дивізією (64-й винищувальний авіаційний корпус). Але самому йому літати заборонили. За рік боїв льотчики дивізії збили 239 літаків супротивника (США).

В 1964-1971 роках був першим заступником командуючого ВВС Московського військового округу. В 1985 році йому привласнене звання **маршала авіації**. Почесний громадянин міст Бельці, Чугуїв, Калуга, Купянск, Суми й ін. Автор книг "Служу Батьківщині", "Вірність Вітчизні". Нагороджений багатьма орденами й медалями.

Умер І. Н. Кожедуб 8 серпня 1991 року. Похований у Москві на Новодівочому цвинтарі. **Бронзове погруддя встановлене на батьківщині Героя в селі Ображиевка. Його Ла-7 (бортовий N27) експонується в музеї ВВС у Монино.**

2 Генерал-лейтенант Іван Черняховський

Знаменитий син України І. Черняховський зробив стрімкий зліт від командира дивізії на початку Другої світової війни до командуючого фронтом в 1944 р. Це був найбільш молодий за віком із всіх тодішніх радянських полководців – взагалі небувалий випадок в історії радянських збройних сил.

Народився він 29 червня 1906 р. у с. Оксанина на Черкащині в родині селянина-батрака. Дитинство пройшло в с. Вербова, біля станції Вапнярка Одеської залізниці. Рано втративши батьків, Іван взяв на себе турботу про два братів і три сестер.

Захоплення технікою й спортом визначило його подальшу долю. Улітку 1924 р. І. Черняховський за рекомендацією Новоросійського окружного комітету комсомолу надходить в Одеську піхотну школу. Потім переводиться в Київську артилерійську школу, що блискуче закінчує в 1928 р. Потім були Військово-технічна академія в Ленінграді й Військовій академії механізації й моторизації РККА. В 1936 р. він одержує нову спеціальність – командира-

інженера механізованих танкових військ. Незабаром він – командир батальйону, потім – 9-го окремої легені танкового полку, а з березня 1940-го – 28-й танкової дивізії Прибалтійського особливого військового округу. Тут застала його війна. **У боях під Шауляем і Новгородом очолювана їм дивізія показала зразки героїзму й стійкості.** За успішне керівництво боями в районі селища Дем'янск Новгородської обл. І. Черняховський був нагороджений другим з початку війни орденом Червоного Прапора, а 5 травня 1942-го року йому було привласнене звання генерал-майора.

Постепенно шліфуються бойова майстерність і своєрідний «почерк» І. Черняховського — його вміння концентрувати сили на вузькій ділянці прориву й створювати мобільні резерви для розвитку настання вглиб оборони супротивника. У червні 1942 р. його призначають командиром 18-го танкового корпусу, а через два місяці — командуючим 60-й армією, що у складі 1-го Українського фронту в 1943 році брала участь у звільненні України. Згодом тодішній командир Центрального фронту К. Рокоссовський писав у своїх спогадах: «Знайомлячи з військами 60-й армії, переданої нам з Воронежського фронту, я уважно придивлявся до генерала І. Д. Черняховського. Молодий, культурний, життєрадісний. Пречудова людина! Було видно, що в армії його люблять. Це відразу впадає в око. Якщо до командира підходять доповідати не із тремтінням, а з посмішкою, то розумієш, що він багато чого досяг. Командири всіх рангів гостро відчують відношення до себе старшого начальника, напевно, мрія кожного з нас поводитися так, щоб люди з любов'ю виконували наказ». Цього, властиво, Черняховський досяг...

Він ніколи не перетворював свої рішення в догми, а залежно від обставин, вносив корективи й елементи розумного ризику, що стало його невід'ємною рисою як полководця. Особливо в битвах під Курськом і за Воронеж. У контрнаступі радянських військ під Курськом, що переросло у велике стратегічне настання з подальшим виходом до Дніпра, його форсуванням і захопленням на правому березі плацдарму, Центральний фронт, у якій входила й 60-я армія генерал-лейтенанта І. Черняховського, повинен був нанести ворогу головний удар. 26 серпня 1943 р. 60-я армія розгорнула настання в напрямку Глухів-Рильськ.. На початку вересня черняховці, форсувавши Десну, а потім Сейм, звільнили Конотоп і Бахмач. Вони швидко просувалися до Дніпра, обігнавши більш ніж на 100 км правofлангову армію Воронежського фронту, що діяла південніше. Частини 60-й армії надали допомогу військам М. Пухова й П. Белова у звільненні Чернігова. 21 вересня черняховці одними з перших вийшли до Дніпра північніше Києва. Під час 25-денного настання вони перебороли з боями близько 300 км, звільнивши тисячі населених пунктів України.

21 вересня 1943 р. І. Черняховський був нагороджений орденом Суворова I ступеня – найвищою відмінністю полководців.

Його вміння діяти не по шаблоні особливо яскраво виявилось під час форсування Дніпра. Гітлерівці розраховували на те, що радянським військам прийде тимчасово припинити настання для підтягування засобів переправи. Однак воїни 60-й армії на чолі з командиром перебороли цю водну

перешкоду. Їхня поява на правому березі було цілковитою несподіванкою для ворога. 30-го вересня черняхівці захопили три плацдарми, створивши умови для подальшого настання. 6 листопада війська 1-го Українського фронту звільнили столицю України. Важливу роль у цьому зіграли успішні дії армії під командуванням І. Черняховського.

І. Черняховському було присвоєно звання **Героя Радянського Союзу**. 5-го березня Московське радіо повідомило про успіхи військ І. Черняховського на Тернопільському напрямку. У наказі верховного головнокомандуючого І. Сталіна відзначалося: «Війська 1-го Українського фронту під командуванням маршала Жукова... прорвали сильну оборону німців на фронті до 110 кілометрів і за два дні наступальних боїв просунулися вперед на 25-50 кілометрів. **У боях вирізнялися війська генерал-лейтенанта Черняховського**».

3 Військовий моряк-підводник Олександр Маринеско (1913-1963)

Олександр Іванович Маринеско відрізнявся самовідданою хоробрістю, володів чималими знаннями й надзвичайним бойовим досвідом. Під його командуванням був потоплений німецький лайнер "Вільгельм Густлов", що нанесло гітлерівській Німеччині непоправні втрати.

Олександр Маринеско народився 13 лютого 1913 р. в Одесі. І це морське південне місто наклало свій відбиток на характер хлопчика, прищепивши йому надзвичайну жвавість, відвагу й любов до моря. Ще в дитинстві він прекрасно плавав, поринав, рибалив у штормову погоду. Батько Олександра - Йон Маринеску - румун по національності. Від батька хлопчик успадкував сміливість і прямолінійність, а саме головне - прагнення до романтики із чималою домішкою ризику, здатність миттєво вирішувати навіть самі складні проблеми. Природно, що по закінченні загальноосвітньої школи в шістнадцятирічному віці він надійшов у школу юнг, згодом - в Одеське морське училище. Незабаром був оголошений спецнабір штурманів у підводний флот...

В 1937 р. А. Маринеско закінчив вищі курси командирської сполуки підводників і у званні старшого лейтенанта бере під командування **подлодку-малютку "М-96"**. Ще під час навчання вся вища командна сполука округу чимало дивувався його винахідливості й ініціативності, його хоробрості. Він мав численні подяки й заохочення. В 1940 р. на Балтійському флоті його підводний човен по всіх нормативах завжди посідала перші місця. У довоєнній командирській атестації був запис: **"Посади командира підводного човна відповідає. Гідний призначення на човен типу "З"**.

Почалася війна". І в першому ж бойовому поході 14 серпня 1942 р. підводники потопили німецький транспорт "Хелене" водотоннажністю 7000 тонн. Цей подвиг гідний щирого подиву: і переслідування ворожими катерами, коли човен-крихітку кидало вибухами в морських глибинах, і 20 ліній підводних мінних загороджень, через які, тричі скрегочучи корпусом об смертоносний бар'єр, пройшла порвана у двобої субмарина, і помилковий напад своїх, коли трагічного результату вдалося уникнути, знову ж, завдяки рішучим

діям командира: раптово виникнувши човном між у який раз атакуючими радянськими катерами, йому вдалося зупинити азартних "мисливців". За цей похід А.Маринеско 13 листопада 1942 р. був відзначений першою нагородою під час війни - орденом Леніна. Йому привласнюють звання капітана 3-го рангу.

Двобій з "Зигфрідом", потужним німецьким транспортником, був тривалим і виснажливим. Його командир виявився досвідченим моряком: ухилившись від чотирьох торпед з "З-13", пішов на таран підводного човна. А.Маринеско скомандував негайно спливати й вогнем свої пушки й кулемета субмарина зуміла пустити фашистський корабель на дно. За цей двобій А.Маринеско був нагороджений орденом Бойового Червоного Прапора.

Але справді знаменитим А. Маринеско став після атаки німецького лайнера "Вільгельм Густлов". Війна наближалася до кінця. Уже 15 днів екіпаж "З-13" перебував у морі в пошуках ворога. Ворог не з'являвся. А.Маринеско наказав іти в район Данцигской бухти. Уночі 30 січня 1945-го на море бушував шторм: навіть на глибині 20 метрів субмарину качало з боку убік. Через перископ нічого не видно, і субмарина спливає на поверхню. На п'ятнадцятиградусном морозі корпус човна, вахтові на містку й командир миттєво покриваються льодом. Проте чекають німецький конвой. Нарешті зафіксований шум двухвинтового корабля в супроводі катерів, їхня швидкість значно вище від можливої на "З-13". Почалася погоня, а потім атака. В 23 години із хвилинами субмарина дає торпедний залп. Транспорт повільно заривається носом у штормові хвилі.

Був потоплений німецький лайнер "Вільгельм Густлов" водотоннажністю 25480 тонн, довжиною 208 м, шириною 23 м. На його борті було понад сім тисяч солдатів і офіцерів, з яких 3700 — спеціально виучені підводники для укомплектування сімдесяти субмарин. Залп А. Маринеско наніс непоправні втрати військово-морським силам фашистів. А затоплення "Вільгельма Густлова", з огляду на характеристики плавзасобу й кількість людей, можна дорівняти к... п'яти "Титаникам". Військові експерти назвали цю подію «атакою століття».

Веселий характер, чесність, правдивість, принциповість і незалежність, а також багато інших чеснот героя, і поруч із цим серйозні порушення військової дисципліни, на жаль, стали перешкодою щирому визнанню його заслуг. Замість зірки Героя (покладеної нагороди за такі подвиги), йому вручили тільки черговий орден Бойового Червоного Прапора. Після безлічі драматичних, майже трагічних ситуацій, у яких побувала "З-13", вона (до речі, таких субмарин у радянському флоті було 13) вернулася на базу з останнього бойового рейду 13 травня 1945 р. Успіх підводного човна залежав не тільки від сміливості й рішучості командира, від умілого маневрування, але й від точного й своєчасного виконання своїх обов'язків всім екіпажем. Завжди спокійний, упевнений, А.Маринеско був досить наполегливий у досягненні своїх цілей.

Мирне життя героя не зложилося. Його знижують у званні й призначають командиром... тральщика. У розпачі А.Маринеско подає у відставку і йде в торговельний флот - другим помічником капітана. Потім улаштувався на ленинградський завод "Мезон" робітником, де й працював останнім часом.

Але народ пам'ятав подвиги видатного героя. Реагуючи на невдоволення громадськості, міністр оборони СРСР відновлює його у званні капітана 3-го рангу.

25 листопада 1963 р. після важкої й тривалої хвороби Олександр Маринеско вмер. Поховали його в Ленінграді (тепер - Санкт-Петербург), на його могилі заводчани на власні засоби поставили пам'ятник.

Пройшло ще чимало часу, поки А.Маринеско (хоча й посмертно) одержав заслужене визнання: 5 травня 1990 р. йому привласнене звання Героя Радянського Союзу. Нагорода вручена його дочці - Леонорі. В Одесі й Санкт-Петербурзі його ім'ям названі вулиці, а 17 червня 1992 р. ім'я А.Маринеско привласнене кораблю.

4 Розвідник Микола Кузнєцов (1911—1944)

Слово «легендарний» рідко застосовується стосовно яких-небудь людей. Але вираження «легендарний розвідник» часто доводиться чути, коли говорять про Миколу Івановичеві Кузнєцові. Він народився в селі Зырянка Свердловської області 27 липня 1911 року. Учився в школі, технікумі, працював лесоустроителем. Загалом, початок його біографії нічим не примітно, якщо не вважати дивної здатності до вивчення німецької мови. Він не тільки перечитав всі німецькі книги в місцевих бібліотеках, але й практикувався, розмовляючи з дітьми німецьких колоністів і із учителем праці, німцем по національності. Щоб не вертатися до питання про мову, помітимо, що згодом він говорив на всіх німецьких діалектах як чистокровний німець, житель тієї або іншої області Німеччини.

Наступило 22 червня 1941 року. Микола Кузнєцов перекваліфікувався в розвідника, перейшовши в розпорядження диверсійно-розвідувального керування НКГБ СРСР. Більше року Н. Кузнєцов проходив спеціальну підготовку. Оскільки було вирішено направити його у ворожий тил під видом німецького офіцера, він навчався тому, як повинен поводитися передбачуваний обер-лейтенант Пауль Зиберт, роль якого він повинен буде грати, як одягатися, а в німців було чотирнадцять строго запропонованих варіантів форми на всі випадки життя, як звертатися зі старшими, рівному й молодшими по званню й ще тисячі різних речей. Він слухав німецьке радіо, читав газети й журнали, дивився фільми, розучував пісні. Для кращого засвоєння всього цього й вживання в образ він був поміщений у табір військовополонених, де пройшов самий строгий іспит у їхньому середовищі. Там він засвоїв солдатський і офіцерський жаргон, довідався, що «Волинська лихоманка» - це окопні воші, «Швейна машинка» - радянський літак В-2, а медаль на багряній-червоній стрічці «За зимовий похід на Схід» називають «Мороженим м'ясом». Нарешті, він був повністю готовий до своєї місії. Незабаром після початку війни в німецький тил почали закидати невеликі, спеціально підготовлені групи, керовані професійними розвідниками. Одні групи займалися диверсіями, інші збором військової інформації. Багато хто стали ядром великих партизанських загонів.

Керівником однієї з таких груп став Дмитро Медведєв. До нього в групу й був скинутий на парашуті 25 серпня 1942 року Микола Кузнецов. У завдання Кузнецова - Грачова - Пауля Зиберта входило ведення розвідки в окупованому німцями українському місті Рівне. Місто було обрано не випадково: у ньому розміщалися й діяли двісті сорок три німецьких тилових установи, у які стікалася найрізноманітніша й важлива інформація із всіх ділянок південного флангу радянсько-німецького фронту. По суті, сорокатысячний місто німці зробили «столицею» захопленої України. З'явилася й «наречена» - Валячи Довгер. Через подругу вона познайомилася зі співробітником гестапо Лео Влучно й, у свою чергу, познайомила його з Паулем Зибертом. Лео Влучно звів його з іншими німецькими офіцерами, і незабаром коло знайомих розвідника розширився. Від них він одержав багато коштовної інформації.

Один раз Кузнецов повідомив Медведєву про те, що 20 квітня 1943 року в Рівне відбудеться військовий парад з нагоди дня народження Гітлера, і про те, що на параді буде **Ерих Кох, гаулейтер (правитель) України**, кат українського народу. **Ковалів ціною самопожертви був готовий зробити акт відплати.** Ковалів разом з Валею пробрався до самої трибуни. Але Кох на параді не з'явився.

Незабаром Валячи Довгер одержала звістку про те, що її відправляють у Німеччину. Під приводом подачі прохання про те, щоб його наречена залишилася в Рівне, Кузнецов разом з Валею попросився на прийом до Коху. Це був ще один шанс розправитися з ним. Але стріляти було неможливо. У кабінеті поруч із гауляйтером стояли два есесівці, а в ніг Коха лежала вівчарка, що спостерігала за кожним жестом розвідника.

Розправитися з Кохом не вдалося. Він дожив до кінця війни. В 1959 році його судив польський суд. Залишок життя Кох провів у в'язниці й умер в 1986 році.

Бесіда з Кохом не виявилася даремною. Обер-лейтенант, «воевавший під Курськом», сподобався йому, і Кох, між іншим, сказав, що німецьке командування збирається взяти реванш за поразку під Сталінградом там, де воював Пауль Зиберт. Це повідомлення, підкріплене інформацією про перекидання німецьких військ у район Курської дуги, пішло в Москву. Серед знайомих Пауля Зиберта був співробітник абвера Ульріх фон Ортель. Саме він проговорився йому про підготовку замаху на учасників конференції «Великої трійки» - Сталіна, Рузвельта й Черчілля - у Тегерані. Сам фон Ортель зник з Рівне, розпустивши слухи про своє самогубство.

Н. Кузнецов зробив цілий ряд акцій відплати проти німецьких окупантів. Так, **він холоднокривно розстріляв оберфюрера СС Альфреда Функа, верховного суддю окупованої України.** Тут, як до цього в Чехословаччині, він жорстоко розправлявся з усіма, кого зараховував до «ворогів рейха».

17 листопада 1943 року Кузнецов зайшов у приймальню Функа, коли той голився в перукарні. Мило розмовляючи із секретаркою, Кузнецов дивився у вікно, очікуючи сигналу свого помічника, що перебував на вулиці й наблюдали за перукарнею. Нарешті надійшов сигнал: Функ скінчив голитися. Ковалів попросив секретарку принести йому води. Вона вийшла, а він тим часом проникнув у кабінет Функа. Коли секретарка повернулася, у

приймальні нікого не було. У цей же час з'явився Функ і проїхав у свій кабінет. Ледь він увійшов, пролунали два постріли. У Львові Кузнецов зробив ще один акт відплати, цього разу відносно віце-губернатора Галичини Отто Бауэра. Ковалів зі своїми помічниками розстріляв машину генерала й усіх, хто там був. У некролозі фашистська газета написала: «Отто Бауэр загинув за фюрера й імперію».

Довше залишатися в німецькому тилу Кузнецов не міг. Разом із Чистовим і Каминским він направився до лінії фронту, щоб зустрітися з радянськими військами. Але в селі Борятин Львівської області їм зустрівся загін бандеровців. Зав'язався нерівний бій. Вичерпавши всі сили, розвідники підірвали себе гранатою.

Після загибелі Миколи Кузнецова був прочитаний лист, що зберігався в запечатаному конверті з надписом: «Розкрити після моєї смерті». У листі говорилося:

«25 серпня 1942 року в 24 години 05 хвилин я опустився з неба на парашуті, щоб мстити нещадно за кров і сльози наших матерів і братів, що стогнуть під ярмом німецьких окупантів.

Одинадцять місяців я вивчав ворога, користуючись мундиром німецького офіцера, пробирався в саме лігвище сатрапа - німецького тирана на Україні Ериха Коха.

Тепер я переходжу до дій.

Я люблю життя, я ще дуже молодий, але якщо для Батьківщини, що я люблю як свою рідну матір, потрібно пожертвувати життям, я зроблю це. Нехай знають фашисти, на що здатно російського патріота й більшовика. Нехай знають, що неможливо скорити наш народ, як неможливо погасити сонце.

Нехай я вмиру, але в пам'яті мого народу патріоти безсмертні.

«Пускай ти вмер! Але в пісні сміливих і сильних духом завжди ти будеш живим прикладом, заклик гордим до волі, до світла!...» Цей мій улюблений твір Горького. Нехай частіше його читає наша молодь... Ваш Кузнецов».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 листопада 1944 року Миколі Івановичеві Кузнецову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

5 Партизани С. Ковпак, А. Сабурів

Ім'я Сидора Артемовича Ковпака - легендарного партизанського командира, одного з організаторів і керівників антифашистського руху в Україні - золотими буквами вписано в історію Другої світової війни.

Народився він 25 травня 1887 р. у с. Котельва на Полтавщині в бідній селянській родині. Серед своїх чотирьох братів і трьох сестер Сидір був старшим. Трудився з малого років. На початку I-й світової війни юнака призивають у царську армію. Бере участь у боях, зокрема в знаменитому Брусиловском прориві. За мужність і героїзм двічі нагороджується Георгіївським хрестом. В 1917-м солдати обирають свого хороброго побратима в полковий комітет. Полк за рішенням комітету відмовився виконати наказ уряду Керенського про настання. Його виводять у резерв, а особовий склад розходиться по будинках.

1918 р. С. Ковпак вертається в Котельву, де очолює комісію з розподілу між селянами й бідняками поміщицьких земель. А в роки громадянської війни створює в Котельве партизанський загін. Патріоти хоробро билися з австро-німецькими окупантами й білогвардійцями під Гур'євом і проти військ Врангеля під Перекопом і в Криму.

В 1921 -1925 р. С. Ковпак – військом у Великому Токмаку (тепер м. Токмак) і в інших містах. Був на господарській роботі. З 1937-го - глава Путивльського міськвиконкому Сумської області.

На цій посаді застала його війна. 10 вересня 1941-го Путивль захопили фашисти. А тим часом у лісах створювалися партизанські загони. Один з них возглавил С. Ковпак. У середині жовтня в Спадшанський ліс, де діяли ковпаківці, прийшов загін під командуванням С. Руднева. Партизани вирішили об'єднати сили. Так 18 жовтня 1941-го роки був сформований Путивльський загін. Його командиром став С. Ковпак, комісаром - С. Руднев, а начальником штабу – Г. Базима.

Наступного дня до Спадшанському лісу підійшли фашистські танки. Вчинивши рішучий опір, ковпаківці змусили ворога відступити. Поступово загін зростає, набирає досвіду боротьби. Але й окупанти не сиділи, сложа руки. 1 грудня ранком на партизанську базу почали настання 3 тис. гітлерівців за підтримкою артилерії й мінометів. Розгорівся кривавий бій. Нарешті, надвечір супротивник відійшов, втративши близько 200 солдатів і офіцерів. Партизани одержали багаті трофеї. Однак залишатися в Спадшанському лісу був небезпечно, тому Ковпак і Руднев застосували нову тактику - рейдові війни, що зіграли важливу роль у розгортанні партизанського руху протягом війни.

В грудні 1941-середині 1942 р. Путивльський загін здійснив рейд у Хинельський, у березні - у Брянський ліси, а в травні – липні - на Сумщину. Бойова діяльність Сумської партизанської сполуки (командир С. А. Ковпак) зіграла видатну роль у розвитку партизанського руху на Україні. За цей час ковпаківці знищили в боях майже півтори тисячі гітлерівців. За диверсії на залізницях і успішне проведення операцій проти фашистських гарнізонів С. Ковпаку 18 травня 1942 р. було присвоєне звання **Героя Радянського Союзу**. Загін перетворився в сполуку, а його командир став генерал-майором. Рейди здійснювалися від Білорусії до Карпат, наганяючи жах на ворогів, поки останній окупант не покинув нашу землю.

Важливе значення для розвитку партизанського руху в західних областях України мав рейд 1-й партизанської дивізії ім. С.А. Ковпака під командуванням П.Н.Вершигори (Львівсько-Варшавський рейд). Усього в ході боїв партизанами-ковпаківцями було виведено з ладу сотні тисяч фашистських окупантів і їхніх пособників, розгромлено сотні гарнізонів, комендатур, штабів, поліцейських керувань, пущено під укіс біля тисячі військових ешелонів, підірвана велика кількість танків, літаків, більше 100 залізничних мостів, знищена безліч складів.

С. А. Ковпак був нагороджений багатьма орденами й медалями СРСР, ряду європейських країн. Його книги «Від Путивля до Карпат», «Похід у Карпати», «Солдати Малої землі», широко відомі вітчизняному читачеві,

вийшли в перекладі на мовах багатьох народів миру. Про Ковпаке писали у своїх спогадах його колишні бойові побратими. Фігура Ковпака привертала увагу багатьох діячів літератури й мистецтва. Так, в 1943 р. Олександр Довженко писав П. Вершигорі: «Ковпак повинен залишитися в мистецтві й історії України... Говорять, старий - великий оригінал, тонка, мудра людина, дійсний син народу». Йому було присвячено багато статей і книг. Серед них варто назвати, насамперед, такі видання: «Увага, Ковпак» П. Брайко й О. Калиненко, «Ковпак» Т. Гладкова й Л. Кизи, «Фронт без флангів» Л. Коробова. На Київській кіностудії був знятий багатосерійний фільм про подвиг ковпаківців.

11 грудня 1967 р. після важкої хвороби С. Ковпак умер. У пам'яті бойових побратимів і нащадків він назавжди залишиться полум'яним патріотом Вітчизни, вірним сином українського народу.

Сабурів Олександр Миколайович - один з організаторів і керівників партизанського руху на Україні в роки Другої світової війни.

Народився 1 серпня 1908 року в селі Ярушки (нині в межах міста Іжевська - столиці Удмуртії) у селянській родині. Росіянин. Закінчив 10 класів. Член ВКП(б) /КПРС із 1932 року. У Червоній Армії – в 1931-33 роках, потім перебував на радянській і господарській роботі. З 1938 року - в органах НКВД СРСР. Під час Другої світової війни, восени 1941 року А. Н. Сабурів організував партизанський загін, що діяв на території Сумської й Брянської областей. З березня 1942 року він очолив створене на базі цього загону партизанська

сполука. Партизанський загін А. Н. Сабурова, що нараховував 1800 бійців, у перші місяці 1942 року контролював разом із брянськими партизанами майже всі сёла Трубчевского, Суземского, Брасовского, Навлинского й Выгоничского районів Орловської області (по існуючому тоді адміністративно-територіальному подолу), Середино-Будского й Хильчицкого районів Сумської області. У січні 1942 року партизани, одержавши повідомлення про те, що на залізничній ділянці "Брянськ - Почеп" супротивник перекидає нові підкріплення, підірвали міст і пустили під укіс три ешелони з військами й боеприпасами. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 18 травня 1942 року за вміле керівництво бойовими діями партизан у тилу німецько-фашистських загарбників, особиста мужність і героїзм Сабурову Олександрові Миколайовичеві привласнене звання **Героя Радянського Союзу** із врученням ордена Леніна й медалі "Золота Зірка" (№ 706). З вересня 1942 року Сабурів А. Н. - член підпільного ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України. **З листопада 1942 року - начальник штабу партизанського руху в Житомирській області Української РСР.** У цей період він багато уваги приділяв створенню партизанських загонів, постачанню їхньою зброєю, боеприпасами, мінно-підривною технікою, медикаментами й іншим. В 1943 році А. Н. Сабурову привласнене військове звання "генерал-майор".

З 1944 року генерал-майор Сабурів А. Н. - в органах НКВД-МВД СРСР. Обирався депутатом Верховної Ради СРСР 2-4-го скликань. Помер 15 квітня 1974 року. Похований у Москві на Новодівочому цвинтарі. Нагороджений

багатьма орденами й медалями СРСР.
Ім'я Героя Радянського Союзу Сабурова А.Н. носить вулиця в місті Чернигове.

6 Молодогвардійці

Ішла Велика Вітчизняна війна. На початку літа 1942 р. німецько-фашистські загарбники почали нове настання на півдні. Це був страшний час. Над нашою Батьківщиною нависла смертельна небезпека. Була окупована вся Україна, ворог рвався до Волги. У кожному місті окупанти вивішували грізні накази й розпорядження, де найбільше часто звучало слово «розстріл». Жителям була уготована доля рабів Великої Німеччини, а багатьох чекала смерть. Такий був «новий порядок»!

У липні 1942 р., коли гітлерівці окупували Краснодар, там стали стихійно виникати антифашистські групи із числа активних комсомольців і молоді. Олег Кошовий зустрівся з Ванею Земнуховим і з іншими юнаками й дівчинами, з якими вчився в школі. Олег зв'язався з керівництвом партійного підпілля. За вказівкою комуніста Ф. П. Лютикова комсомольці-активісти почали створювати окремі антифашистські групи, які потім були об'єднані в підпільну комсомольську організацію **«Молода гвардія»**. Цю організацію створювали **Олег Кошовий разом з И. Туркеничем, И. Земнуховим, У. Громовий, С. Тюлениным, Л. Шевцовой, Валею Філатовій і ін.** Олег Кошовий став членом штабу й незабаром став секретарем підпільної комсомольської організації.

З вересня 1942 р. по січень 1943 р. на рахунку «Молодої гвардії» були сотні розповсюджених листівок, маса переданих партизанам розведаних відомостей про дислокації ворожих частин, спалена біржа праці з тисячами списків і документів людей, намічених до відправлення в німецьке рабство, смерть зрадників Батьківщини, звільнення полонених з табору...

Олег Кошовий брав участь у багатьох бойових операціях: поширенні листівок, розгромі ворожих автомашин, зборі зброї, підпалі скирт хліба, призначеного для відправлення в Німеччину.

Причини провалу підпільників до кінця неясні. Після страшних катувань 16 січня 1943 року молодогвардійців привезли до коперу шахти № 5. Юнаки й дівчини запекли «Інтернаціонал». Жандарми почали роздягати тих, у кого був гарний одяг і взуття. Молодогвардійці одержали можливість попрощатися один з одним. Їх виводили невеликими партіями й скидали в шурф по-одному.

Побоюючись, що не всі загинуть у шурфі, німці спустили на них дві вагонетки. Але стогін із шахти чутний був ще протягом декількох доби... Усього загинув за волю батьківщини було 54 чоловік - молодогвардійців і їхніх дорослих товаришів.

9 лютого 1943 року Олег разом з Любою Шевцовой був розстріляний у Гримучому лісі, неподалік від міста Ровеньки.

З важкими боями почалося звільнення окупованої території знівченої, зруйнованої України. Радянські війська вже в Україні, звільняють Луганську область. І раптом повідомлення: у маленькому шахтарському містечку Краснодоне фашистам зроблене опір, тут діяла підпільна комсомольська

організація "Молода гвардія". Пізніше писали й про інші: "Партизанській іскрі", київському й одеському підпіллі. Але подвиг "Молодої гвардії" виявився першим у цьому ряді. Молодогвардійцям по гарячих слідах подій у Краснодаре присвятив свій роман письменник А. Фадєєв, що став настільною книгою радянської молоді. Режисер А. Герасимов створив однойменний художній фільм. Відразу після закінчення війни в Краснодаре був відкритий музей "Молодої гвардії", що відвідали сотні тисяч людей, насамперед молодь, закордонні гості. Пам'ять про героїв не забута, 65-річчя створення "Молодої гвардії" знову пожвавило геріческіе сторінки подвигу молодогвардійців.

Питання для самоконтролю

- 1 Назвати не менш трьох героїчних особистостей - учасників Другої світової війни - ставших героями України (коротко описати їхні подвиги).
- 2 Назвати вирішальні якості особистості й риси характеру наведених героїв Другої світової війни для успіху воєнних дій.
- 3 Обґрунтувати значення подвигів героїв України - учасників Другої світової війни - у досягненні перемоги над ворогом (на конкретних прикладах).

Література

Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева І.А. 100 знаменитих людей України/ Пер. з рос. – Харків: Фоліо, 2005. – 511с.

Тема 3. Видатні вчені й конструктори

- 1 Академік В. І. Вернадський.
- 2 Академіки Євгеній і Борис Патони.
- 3 Генеральний конструктор літаків серії Ан О. К. Антонов.
- 4 Конструктор космічних кораблів С. П. Корольов.
- 5 Академік Н. М. Амосов.

1 Владімир Вербанович Вернадський (1863—1945)— видатний учений ХХ века, натураліст, мислитель і суспільний діяч, творець багатьох наукових шкіл.

В. І. Вернадський народився 12 березня 1863 року в С.-Петербурзі в родині економіста І. В. Вернадського, що був родом з Києва, викладав якийсь час у Київському університеті. Предки вченого - українські козаки. У чотирирічному віці Володимир з родителями переїжджає в Харків. Тут він прожив вісім років і встиг полюбити й українську мову, і українську культуру. «Україна, рідна моя сторона» - так називалося вірш, що написав сімнадцятилітній Вернадський. Пізніше родина знову переїжджає в С.-Петербург, де Володимир учиться в гімназії, потім у Петербургському Університеті. Вернадський багато подорожував з науковими цілями. Це дало йому коштовний матеріал для досліджень.

В. І. Вернадський – учений, що зробив фундаментальний внесок у найважливіші галузі науки. Він уважається одним з основних мислителів напрямку, відомого як російський космизм. У коло його інтересів входили геологія і кристаллографія, мінералогія і геохімія, організаторська діяльність у науці й суспільній діяльності, радіогеологія і біологія, біогеохімія і філософія. Діяльність Вернадського вплинула на розвиток наук о Землі, наукостворення й ріст АН СРСР, на світогляд багатьох людей. В 1915—1930 гг. В. І. Вернадський голова Комісії з вивчення природних виробничих сил Росії, був одним із творців плану ГОЭЛРО. Комісія внесла величезний вклад у геологічне вивчення Советського Союзу і створення його незалежної мінерально-сировинної бази. З 1912 академік РАН (пізніше АН СРСР). Один із засновників і **перший президент (27 жовтня 1918) Української АН**. З 1922 по 1939 директор організованого їм Радієвого інституту. У період 1922—1926 В. І. Вернадський працював за кордоном у Празі і Парижі. В. І. Вернадський опублікував більше 700 наукових праць. Заснував нову науку — біогеохімію, і зробив величезний внесок у геохімію. З 1927 до самої смерті обіймав посаду директора Біогеохімічної лабораторії при АН СРСР. Був учителем цілої плеяди радянських геохіміків.

З філософських досягнень Вернадського найбільшу популярність одержало **вчення про ноосферу**. Ноосфера – це нова, вища стадія біосфери, пов'язана з виникненням і розвитком у ній людства. Це навчання різке, сучасне, точне, з більшим пророчим потенціалом. Воно не тільки підказує людям, як вижити на планеті, але і як забезпечити майбутнє нащадкам. Спонукує людину не боротися із природою й не ідеалізувати її, а плановірно вирівнювати свої взаємини з навколишнім середовищем. Людство «убудовано» у єдину гігантську живу систему й тому повинне здійснити перехід від Біосфери до

Ноосфери – Сфері Життя-Розуму. Владимир Вернадський добре усвідомлював свою місію на Землі: **«Мені призначене було сказати людству нове в тім вченні про живу речовину, що я створюю».**

На початку ХХ століття Вернадський – уже відомий професор, борець за вільнодумство й демократію. У бурхливій революційній роки Вернадський переїжджає на Україну. Відношення до подій на Україні в 1917-1920-х рр. академіка В. И. Вернадського було складним. Незважаючи на те, що Володимира Вернадського на Україні вважають українським ученим, він в 1918 року відмовився прийняти українське громадянство від гетьмана Павла Скоропадського і вважав себе російською людиною, відстоював єдність Росії як багатонаціональної держави. Учений протистояв українцям-самостійникам, як і австро- і германофілам (австро-німецька окупація України в 1918 р.). Владимир Вернадський також негативно ставився до українізації 1920—1930-х років, вважаючи її насильницькою. Своїм головним громадським-суспільним-культурно-суспільним завданням він уважав збереження російської культури на Україні, об'єднання українців, яким дорога російська культура, і розвиток зв'язків з російськими науковими установами. Проте, рівною мірою своїм співвітчизником його вважають у Росії й на Україні.

Усе, що Володимир Іванович Вернадський встиг створити, приносить величезну користь людству сьогодні й буде приносити в майбутньому. В 1943 року «за багаторічні видатні роботи в галузі науки й техніки» до свого 80-річчю Вернадський був визнаний гідним Сталинської премії I ступеня. Ім'ям Вернадського названі підлідні гори в Східній Антарктиді. У Москві й Сімферополі на честь ученого названі проспекти, у Києві - бульвар і Національна бібліотека Академії наук України.

2 Євгеній Патон (1870-1953) – учений в області мостостроєння й зварювання.

Його батько, Оскар Петрович Патон, одержавши гарне інженерне утворення, в 1865 р. був спрямований як консул у Ніццу Оскар Петрович мріяв виростити з нього інженера: розповідав про свого вчителя, одному з перших російських інженерів, що стали академіком, - С. В. Кербедзе. Саме Кербедзу належить проект першого постійного металевих моста через Неву в Петербурзі, зведеному в середині ХІХ в. Захоплені розповіді батька рано почали формувати коло інтересів сина. Оскар Петрович думав, що система утворення й виховання в Німеччині більше стругаючи й краще готує до життя, ніж навчання у Франції. Тому визначив його в реальну гімназію в Штутгарті. Заняття йшли по інтенсивній програмі - до семи уроків щодня, по математиці, фізиці, хімії, природній історії й мовам. Завершив гімназичне утворення Євгеній у Бреславі, куди перевели батька. А далі - інженерне відділення Дрезденського політехнічного інституту, відомого тоді своєю сильною мостобудівною школою.

Ще раніше, у гімназії, Євгеній говорив своїм товаришам: "У Росії, на моїй батьківщині, зараз іде велике будівництво залізниць. Гляньте на цю карту.

Тисячі більших і малих рік! На той час, коли я закінчу інститут, кожний знаючий мостовик у Росії буде дуже потрібною людиною".

В 1921—1931 р. Євгеній Патон очолює Київську мостобудівну станцію. По його проектах побудовано понад 35 залізні клепані мости через ріки Сож, Тясмин, Дніпро, Куру (Мухранський міст у Тбілісі) і ін. **В 1929 р. Е. О. Патон вибраний дійсним членом Академії наук УРСР.** У тому ж році він організовує Електрозварювальну лабораторію й Електрозварювальний комітет при Академії наук республіки для проведення науково-дослідних робіт з електрозварювання. Під керівництвом ученого здійснюється ціла серія оригінальних пошукових експериментів. В 1933—1934 р. на базі Електрозварювальної лабораторії створюється перший у світі Інститут електрозварювання АН УРСР. Директором і науковим керівником інституту затверджений академік Е. О. Патон. Думуючи про кадри, в 1935 р. він відкриває кафедру зварювання в КПІ. В 1939 р. він із групою учнів і співробітників Інституту електрозварювання створює **метод швидкісного автоматизованого зварювання під шаром флюсу, названий пізніше в його честь "методом Патона".** У березні 1941 р. за ці розробки вченому присуджується Державна премія СРСР.

Але раптово мирні трудові будні перекреслила війна. Євгеній Оскарович разом з інститутом евакуюється на Урал. Уже в січні 1942-го міцні зварені шви скріплювали броню знаменитого танка Другої світової **Т-34**. Прямо з конвеєра вони йшли на фронт відстоювати в боях честь і незалежність рідної землі. Саме "тридцятьчетверка", випущена на Уральському заводі, застигла на постаменті в Києві на відзначення звільнення столиці України. Всі шви його вежі й броньованого корпусу виконані автоматизованим зварюванням під флюсом. **Метод Патона теж громив ворога!** В 1943 р. Євгенієві Патонові привласнюють звання Героя Соціалістичної праці з формулюванням: **«за видатні досягнення, що прискорили виробництво танків і металоконструкцій».**

Нарешті звільнений Київ. Євгеній Оскарович готується в дорогу. Додому, додому! Він вернувся в липні 1944-го. Сили й енергія тепер віддані самій терміновій справі, без перебільшення, другому народженню його рідного Інституту, розграбованого й зруйнованого окупантами. Паралельно потрібно вести проектні роботи по відбудові висаджених гітлерівцями мостів.

В 1945 р. його обирають віце-президентом Академії наук України, а Інституту електрозварювання привласнюють (ще при житті його організатора й беззмінного директора!) ім'я Е.О.Патона.

Майже в 80 років він пропонує ідею суцільнозварного автодорожнього моста через Дніпро в Києві. Унікальність цього, розробленого у всіх деталях проекту, - у розмірах спорудження. У натурі це 20 прольотів (по 58 метрів між опорами) і 4 судноплавних прольоти на головному руслі (по 87 метрів). Загальна довжина - 1492 метра, вага - 10 тисяч тонн. 90% заводських і монтажних зварених швів виконані автоматичним і напівавтоматичним зварюванням під флюсом. Будівництво почалося в грудні 1951 р. і було завершено в жовтні 1953 р. Однак не призначено було вченому, відповідно до традиції першому пройти по мосту.

Євгеній Оскарівич Патон умер 12 серпня 1953 р., не доживши до знаменної дати - відкриття моста - менш трьох місяців.

Але справа видатного вченого триває в працях талановитого колективу Інституту електрозварювання, що так і називають у народі - патонівський. Науково-інженерна школа, сформована й виплекана вченим, інтенсивно розвивається далі під керівництвом його сина, президента Академії наук України, академіка Бориса Євгеновича Патона.

Мости — це завжди більші й невтомні трудівники, у них немає ні свят, ні вихідних. Вони працюють цілодобово, при будь-якій погоді й у будь-який час року. Багато їх залишив у спадщину прийдешнім поколінням Євгеній Оскарівич Патон. Але є серед них один — **Парковий**, побудований в 1904 р. у Києві, дивно романтичний, легкий і вишуканий. Хочеться назвати його ласкаво - місток, такий він безтілесний, ніжний і невагомий, хоча абсолютно міцний і надійний. Перекинений через Паркову алею, він начебто покликаний з'єднувати й не розлучати, не дарма в народі його називають Мостом закоханих.. Цей повітряний міст, створений інженерною думкою, можна вважати ще одним чудовим подарунком Майстра, що вмів радуватися життю й захоплюватися неминущою красою Києва.

3 Генеральний конструктор літаків серії Ан Олег Костянтинович Антонов (1906 — 1984).

Генеральний конструктор літаків серії Ан. Один із засновників промислового планеризму. Член-кореспондент АН УРСР (1960р.) і АН СРСР (1981р.). Доктор технічних наук, професор, завідувач кафедрою конструкцій літаків Харківського авіаційного інституту (1977р.). Заслужений діяч науки УРСР (1976р.), лауреат Державних премій СРСР (1952р.), УРСР (1976р.) і Ленінської премії (1962р.). Герой Соціалістичної Роботи (1966р.). Нагороджений трьома орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-й ступеня, Трудового Червоного Прапора, Золотою медаллю ім. А. М. Туполева й ін. Його ім'я привласнене механічному заводу й аероклубу м. Києва. Автор книги «Десять разів спочатку».

Художник, поет, прозаїк, спортсмен, садівник - це все про Олега Костянтиновичеві Антонові. На все в нього вистачало сил і часу, усе робив на високому професійному рівні з величезною віддачею. Умів дружити, умів любити. Любив Олег Костянтинович і робити сюрпризи. Одним з них став крилатий гігант «Антей» - Ан-22, що вразив відвідувачів Всесвітнього салону авіації в Ле-Бурже. Його назвали «літаючий собор», «поїзд у повітрі», «мегасамолет», «нова епоха в літакобудуванні», - які тільки епітети не придумували здивовані журналісти. Таке ж враження зробив у світі й «Руслан» - Ан-124 (1985 р.), останній літак, створений під керівництвом Антонова. Потім поголоска рознесла легенду про те, що конструктор зашифрував у його назві аббревіатуру слів «Російський лайнер Антонова». Цьому велетневі лише стоянка потрібна розміром з футбольне поле. У середині кожного із чотирьох двигунів людин може стояти на повний ріст. У кабіни льотчиків і змінного екіпажа треба підніматися на висоту третього поверху. Ан-124 здатний піднімати в повітря вантаж вагою 150 тонн. Фахівці вважають, що втілена в

«Русланові» конструкторська думка настільки випередила час, що цей літак буде вважатися сучасним ще років 20-30. В останні роки життя здоров'я всі частіше підводило генерального конструктора. В 1979 р. він переніс складну операцію по видаленню пухлини кишечника, в 1982 р. різко обоострился туберкульозної процес у легенях. Але не це підкосило Олега Костянтиновича, а людська заздрість і підлість. Хтось після першого випробування «Руслана» написав анонімку, почалися розгляди «у верхах». Емоційний Антонов, що завжди болісно сприймав, несправедливість, умер 4 квітня 1984 р. від інсульту.

Ім'я видатного конструктора продовжує жити не тільки в літаках, створених при його особистій участі. Його носить і молодша сестричка «Руслана» - «Мрія» - Ан-225, розроблена генеральним конструктором П. В. Балабуєвим. У салоні Ле-Бурже цей супергігант з'явився, несучи на спині космічний корабель багаторазового використання «Буран».

«Видовище надзвичайне, такого ще не було, - писали французькі журнали. - Це літаючий ангар, у який можна помістити всі що завгодно - все влізе... В Антонова з'явилися талановиті послідовники, цілком гідні покійного конструктора. Це вже не школа - це дійсний університет конструювання»

4 Корольов Сергій Павлович (1907–1966) – видатний конструктор і вчений, що працював в області скорення космічного простору. Творець ракет середньої й міжконтинентальної дальності, штучних супутників Землі, пілотованих космічних кораблів, основоположник практичної космонавтики.

Майбутній конструктор космічних кораблів народився 12 січня 1907 р. у Житомирі в родині вчителя Павла Яковича Корольова. Коли хлопчикові було біля трьох років, родина переїхала в Київ, і незабаром після цього батьки розвелися. Мама, Марія Миколаївна, відвезла Сережу до бабусі й дідуся в Ніжин, а сама здійснила своє давнє бажання - надійшла на Вищі жіночі курси й стала вчителькою. В 1916 р. вона знову вийшла заміж і разом із сином і новим чоловіком - інженером-механіком Григорієм Баланиним - переїхала в Одесу. У наступному році Сережа надійшов у гімназію, однак почалася революція, гімназію закрили, і він почав учитися самостійно під керівництвом матері й вітчима. Надійшовши в 1924 р. у Київський політехнічний інститут на механічний факультет, Корольов за два роки освоїв там загальні інженерні дисципліни й став спортсменом-планеристом. У вересні 1931 р. разом з талановитим ентузіастом в області ракетних двигунів Ф. А. Цандером Корольов домігся створення в Москві громадської організації - «Групи вивчення реактивного руху (ГИРД)» при Центральній раді Осоавиахима, що уже через рік стала державною науково-конструкторською лабораторією по розробці ракетних літальних апаратів. Лабораторія незабаром стала «Реактивним науково-дослідним інститутом (РНИИ)». У цей час Корольов працював начальником відділу ракетних літальних апаратів у РНИИ. Він керував польотними випробуваннями перших вітчизняних рідинних ракет «09» (конструкції М. К. Тихонравова) і «ГИРД-Х» (конструкції Ф. А.

Цандера), підготував до печатки книгу «Ракетний політ у стратосфері» і експериментував із крилатою ракетою «06/1». В 1936 р. молодий учений створив конструкцію ракетоплана «318-1», обґрунтувавши технічні вимоги до літака з ракетним двигуном.

С. П. Корольов був, у числі інших, необґрунтовано репресований, побував на Колимі, де чудом уцелел. Після наполегливих обігів впливових колег до керівництва держави Корольов був звільнений. Його направили в спецорганізацію ОКБ НКВД СРСР для роботи на оборону як конструктор. Під керівництвом А. М. Туполева Корольов брав участь у створенні й виробництві фронтового бомбардувальника Ту-2 і в той час він розробляв проекти керованої рідинної аэроторпеди й нового варіанта винищувача-перехоплювача. Це послужило приводом для перекладу його в 1942 р. іншу організацію такого ж типу - при Казанському авіазаводі, де велися роботи над створенням нових літакових двигунів. Там Корольов почав роботу над втіленням ідеї використання ракетних двигунів у літакобудуванні.

У липні 1944 р. конструктор був достроково звільнений і, після закінчення війни, у складі Технічної комісії відряджений у Німеччину для знайомства з німецькою трофейною ракетною технікою. У травні 1946 р. була прийнята секретна постанова уряду про створення в СРСР новій галузі по розробці й виробництву ракетного озброєння. Незабаром всі радянські фахівці були відкликані з Німеччини для роботи в знову створених НДІ й ОКБ. Серед них був і Корольов, що після повернення до Москви став виконувати обов'язку головного конструктора балістичних ракет далекої дії й начальника відділу НДІ-88 по їхній розробці.

Першим завданням, поставленої урядом перед ним і всіма організаціями, які займалися ракетним озброєнням, було створення копії німецької ракети Фау-2 з вітчизняних матеріалів. Але вже в 1947 р. учені одержали завдання на розробку нових балістичних ракет з більшої, ніж у німецького прототипу, дальністю польоту - до 3 тис. км. У наступному році головний конструктор почав літні випробування балістичної ракети Р-1 і в 1950 р. успішно здав її державній комісії. У ті ж роки Корольовим були розроблені ракети Р-2, Р-5 і Р-11, згодом прийняті на озброєння.

У світі було неспокійно. США і їхні союзники виношували плани нападу на СРСР із застосуванням ядерної зброї. От чому **в 1956 р. під керівництвом Корольова була створена перша вітчизняна стратегічна балістична ракета з ядерним бойовим зарядом - Р-5М.** Вона стала основою ракетно-ядерного щита країни. У цей період ОКБ-1 стало самостійною організацією, головним конструктором і директором якої був призначений С. П. Корольов. У наступному році під його керівництвом були створені перші мобільні балістичні ракети наземного й морського базування.

Увесь час, займаючись бойовими балістичними ракетами, Сергій Павлович мріяв про скорення космічного простору людиною. Тому він ще в 1949 р. почав регулярні експерименти по вивченню параметрів космічного простору, сонячних і галактичних випромінювань, магнітного поля Землі, поведінки високорозвинених тварин у космічних умовах, а також засобів

життєзабезпечення й повернення тварин на Землю з космосу. Цим Сергій Павлович заклав серйозні основи для штурму космосу людиною.

В 1960 р. на озброєння ракетних військ стратегічного призначення була прийнята перша міжконтинентальна ракета **Р-7**, що забезпечувала досягнення першої космічної швидкості й можливість висновку на навколоземну орбіту літальних апаратів масою в кілька тонн. До цього часу з її допомогою були виведені на орбіту перші три штучні супутники Землі. Згодом Р-7 була модифікована й перетворена в триступінчасту, пристосовану для висновку «місячників» і польотів з людиною. Це була блискуча перемога Корольова і його співробітників. Пізніше С. П. Корольов, вибраний в 1958 р. дійсним членом Академії наук СРСР, говорив: «Він був маленьким, цей перший штучний супутник нашої старої планети, але його дзвінкі позивні рознеслися по всіх материках і серед всіх народів як втілення сміливої мрії людства».

Коли про перший запуск стало відомо президентові США Ейзенхауєрові, він викликнув: «Якби в Росії здійснилася ще одна Жовтнева революція, я ще повірив би, але в те, що росіяни запустили супутник, - ніколи». Але найбільш глибоку оцінку події, по думці Корольова, дав **Ф. Жоліо-Кюрі: «Це більша перемога людини, що є поворотним пунктом в історії цивілізації. Людина більше не прикута до своєї планети».**З ім'ям Сергія Павловича зв'язані епохальні події людської цивілізації: **запуск першого штучного супутника Землі й безприкладний політ у космос першого космонавта.** Але чимало чудового було зроблено цією талановитою людиною й крім цих здійснень. Сергій Павлович був генератором багатьох неординарних ідей і працьом видатних конструкторських колективів, які нині працюють в області ракетно-космічної техніки. Можна тільки дивуватися багатогранності його таланта й невичерпний творчеської енергії.

Наприкінці 1965 р. Корольов писав: «Те, що здавалося незбутнім протягом сторіч, що ще вчора було тільки сміливою мрією, сьогодні стає реальним завданням, а завтра - реальністю. Немає перешкод людськї думки!»

Все створене їм у житті - це єдність мети в досягненні все більших швидкостей і висот.

5 Академік Н. М Амосов (1913 — 2002).

Микола Амосов був дивно різнобічною людиною. Осно вположник радянськї кардіохірургії став учителем практично всіх провідних українських і російських кардіохірургів. Коли в 1962 р. на перше місце вийшла проблема протезів серцевих клапанів, Амосов розробив свою модель - з півсфери, доповненою спеціальним обшиванням корпуса, що перешкоджала створенню тромбів. І саме із цього часу, як вважає Микола Михайлович, «почався ріст моєї кар'єри відразу по декількох лініях». Він став незмінним учасником всіх міжнародних з'їздів і конференцій кардіохірургів. Його обрали членом-кореспондентом АМН СРСР, відзначили Ленінськю премією. 19 років він чесно виконував обов'язки депутата Верховної Ради СРСР. Особливо тяжкими були прийоми громадян: «Горя наслухався

надмірно, на додаток до хірургічних нещасть». І якщо щодо себе Амосов свято дотримувався правила М. Булгакова: «Ніколи нічого не проси», те для простих людей він домагався багато чого й поза хірургією. Один з ярчайший світил сучасної медицини, автор робіт з медичної й біологічної кібернетики («Моделювання мислення й психіки»), Амосов був талановитим популяризатором своїх ідей і письменником, читав лекції по всьому Союзі. Його книги «Думки й серце», «Записки з майбутнього» і «Голосу часів» видані мільйонними тиражами й переведені більш ніж на 30 мов миру. «Енциклопедія Амосова», що вийшла в 2002 р., відразу стала бібліографічною рідкістю. Коли в США довідалися, що кардіохірург, кібернетик і письменник Амосов - той самий людина, журнал «Look» відправив до нього в Київ кореспондента й фотографа, а газета «Нью-Йорк таймі» назвала Амосова правдошукачем, від пронизливих слів якого волосся стають сторчма.

Ще в 1952 р., коли хірурга так «схопив» хребет, що він не міг оперувати, Амосов створив власну **теорію здоров'я й довголіття. Головне в ній — збільшення навантажень на організм. Щоденна зарядка — біля трьох тисяч рухів, біг, суворі діста. Колеги вважали це самокатуванням, Амосов — експериментом.** Результати він завжди записував і публікував у наукових журналах, а пізніше вони вийшли в окремих книгах («Роздуму про здоров'я», 1976 р.; «Книга про щастя й нещастя», 1979 р.). Але якщо від інфаркту втекти вдалося, то численні хвороби серця завзято намагалися вибити його з колії, обмежити працездатність. Цього людина справи дозволити собі не міг. В 1986 р. Миколі Михайловичеві вшили кардіостимулятор, через місяць він з'явився в клініці й оголосив: "Засідання триває". І знову директорство, операції, біг, щоденна зарядка. Коли в 1987 р. у країні почалися економічні експерименти, Амосов перший в Україні домігся госпрозрахунку. «Результат - кількість операцій майже подвоїлося й наблизилося до двох тисяч. У півтора разу підвищилася зарплата. Працювати стало цікавіше». «І взагалі, якраз би поставити крапку. Так немає - жадібність: давай 5 тисяч операцій!» 1988 р. він уважав кращим у своєї кардіохірургической біографії. Амосов все-таки залишив посаду директора, але оперувати продовжував.

Привычка до самоаналізу спонукувала Амосова придивитися до стану своїх ровесників. Картина була драматичної, зів'янення охоплювало підступно й неминуче. І знову, як і колись, він зважився на штурм твердинь, тільки тепер як одинак, почавши в 80 років унікальний експеримент по протистоянню неблаганному старінню. Цими думками він поділився в книгах «Експеримент» і «Подолання старості», а своїми філософськими ідеями - у збірнику «Розум, людина, суспільство, майбутнє». Експеримент тривав до 12 грудня 2002 р. Обширний інфаркт обірвав життя видатного кардіохірурга. **На особистому рахунку Амосова - вісім тисяч урятованих хворих, і п'ятдесят тисяч пацієнтів, вилікуваних в інституті під час його діяльності. Ціле місто зцілених. В Україні цієї людини ще при житті називали совістю націй і «Людиною століття», як гетьмана Б. Хмельницького, поета Т. Шевченко й ученого В. Вернадського. Втім, титули йому ніколи не були потрібні. Жаль тільки, що амосовское вираження**

«людина умирає, коли він вичерпаний» щодо самого Амосова не виправдалося.

Питання для самоконтролю

- 1 Назвати найбільш видатних учених України в певних галузях науки (не менш п'яти імен).
- 2 У чому полягає планетарне значення теорії академіка В. І. Вернадського?
- 3 Назвати основні досягнення вченого й конструктора Е. Патона.
- 4 Перелічити досягнення конструкторського бюро, що очолював О. К. Антонов.
- 5 У чому полягає подвиг Н. Амосова?
- 6 Який внесок вніс у предовращение світової ядерної війни й скорення космосу академік С. П. Корольов?

Література

- 1 Видатні постаті в історії України IX – XIX ст.: Короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: Довід. Видання/В. І. Гусєв та ін. – К.: Вища шк., 2002. – 359 с.
- 2 Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева Й.А. 100 знаменитих людей України/ пров. з ріс. - Харків: Фоліо, 2005. - 511с. - ISBN 966-8959-37-X

Тема 4. Видатні діячі мистецтва й літератури

- 1 Художник і поет Т. Шевченко.
- 2 Художник-мариніст И. Айвазовский.
- 3 Письменник М. Булгаков.
- 4 Актор і режисер Л. Биків.

1 Тарас Григор'євич Шевченко (25 лютого (9 марта) 1814, сіли Моринці Київської губернії — 26 лютого (10 марта) 1861, Санкт-Петербург,— український поет і художник, автор прози російською мовою, вважається **основоположником сучасної української літературної мови**. Прожив більшу частину життя за межами України. Член Кирило-Мефодієвського братства. Перебував у засланнях в Оренбурзі (1847—1857). У добутках на історичну тему показав боротьбу українського народу проти соціального й національного поневолення. Стояв на позиціях державної самостійності України.

У Т. Шевченко рано виявився талант до малювання. Будучи в служінні у свого пана в Петербурзі, улітку 1836 року він познайомився зі своїм земляком — художником И. Сошенко, а через нього — з Е. Гребінкою, В. Григоровичем і О. Венеціановим, які разом з К. Брюлловим і В. Жуковским навесні 1838 викупили талановитого юнака із кріпосництва. Перед Шевченко відчинилися двері в широкий мир науки й мистецтва. Він був прийнятий у число студентів Академії мистецтв і став улюбленим учнем К. Брюллова. Будучи вже відомим портретистом, Шевченко опанував також мистецтвом гравюри й виявив видатні здатності як графік і ілюстратор. Шевченко наполегливо працював над поповненням свого утворення, жадібно читав добутку класиків світової літератури й захоплювався історією й філософією. Під враженням весті про смерть автора «Енеїди» Шевченко написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському» (1841). Перший збірник своїх поетичних творів Шевченко видав в 1840 року за назвою «**Кобзар**». У нього ввійшло 8 добутків: «Думи мої,...», «Баяндрасник», «Катерина», «Тополі», «Думка», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Окремими виданнями вийшли поеми «**Гайдамаки**» (1841) і «**Гамалія**» (1844). Вірші Шевченко зробили на українське суспільство велике враження, проте російська критика взагалі негативно поставилася до молодого поета, обвинувативши його головним чином у тім, що він пише «**мужицькою мовою**». Улітку 1842 року, використавши сюжет поеми «Катерина», Шевченко намалював олійними фарбами картину, що стала одним з популярнейших добутків українського живопису. Шевченко тричі приїжджав на Україну. Тоді ж побачився із закріпаченою ріднею. Під впливом побаченого й пережитого на Україні Шевченко написав вірш «Розрита могила», у якому висловив гнівний осуд поневолення українського народу царською Росією. Під час цієї першої подорожі Шевченко задумав видати серію малюнків «**Живописна Україна**». Цей задум він почав здійснювати після повернення до Петербурга. Перші 6 офортів цього циклу вийшли друком у листопаді 1844 року за назвою «**Чигиринський Кобзар**». Тоді ж Шевченко написав острополітичну поему

«Сон» («У всякого своя частка...»), ставши на шлях безкомпромісної боротьби проти самодержавної системи тодішньої Російської імперії.

Послу закінчення Академії мистецтв Шевченко навесні 1845 удруге вернувся на Україну, де його зустріли як великого національного поета. Ставши співробітником Київської Археографічної Комісії, Шевченко багато подорожував по Україні, збирав фольклорні й етнографічні матеріали й замальовував історичні й архітектурні пам'ятники. Поет продовжував творити. Важко занедужавши, написав наприкінці 1845 вірш «Заповіт».

Ще наприкінці XIX століття критики дали оцінку його творчості. Шевченко має двояке значення, як письменник і як художник. Його вірші, повісті й розповіді російською мовою унікально сильні в художнім відношенні. Вся літературна сила Шевченко — у його «Кобзарі». По зовнішньому об'ємі «Кобзар» не великий, але по внутрішньому змісті — це пам'ятник складний і багатий. Тут позначаються дивні сполучення впливів: з одного боку — українського філософа Сковороди і народних кобзарів, з іншого боку — Мицкевича, Жуковського, Пушкіна і Лермонтова. В «Кобзарі» відбилися київські святині, запорізьке степове життя, ідилія українського селянського побуту — взагалі що історично виробився народний щиросердечний склад, зі своєрідними відтінками краси, замисленості й сумуй. За допомогою свого найближчого джерела й головного посібника — народної поезії, Шевченко тісно примикає до козацького епосу, до старій українського й почасти польській культурі й навіть коштує у зв'язку, по деяких образах, з духовно-моральним миром «Слова об Полицю Игореве». Головні труднощі вивчення поезії Шевченко полягає в тім, що вона наскрізь просочена народностями; украй важко, майже неможливо визначити, де кінчається українська народна поезія й де починається особисту творчість Шевченко. Є ще одна перешкода для наукового аналізу Шевченко — художня цілісність, простота й задушевність його віршів. Його поеми туго піддаються холодному й сухому розбору. Щоб визначити погляду Шевченко на завдання й мети поетичної творчості, потрібно відзначити не тільки на ті визнання, які перебувають в «Орися моя, ниво», «Не нарікаю я на Бога», «За думою дума»; потрібно звернути увагу ще на ті місця, де говориться про щастя, як розуміє його поет, про славу. Особливо важливі в змісті поетичних визнань всі ті місця, де говориться про кобзаря, про пророка й про думи, як улюблених дітях. У більшості випадків поет має на увазі під кобзарем самого себе, тому він вніс в усі окреслення кобзаря багато ліричного почуття. Історично сформований образ народного співака був по душі поетові, у житті й моральному вигляді якого дійсно було багато кобзарського.

Знавчання Шевченко, як живописця, представляється важкою справою. Кузьмін говорить, що «Шевченко по справедливості може бути приписана чи слава не першого російського офортиста в сучасному значенні цього слова». Ще раніше Сошенко вбачав у Шевченко живописця не останньої проби. Щоб визначити значення Шевченко, як живописця й гравера, потрібно оцінити його добуток в сукупності й з різних історичних точок зору, не підганяючи їх під те або інша улюблена вимога. Шевченко заслуговує вивчення як сила, що відбила на собі настрої епохи, як учень певних художніх плинів. Хто побажає ознайомитися докладно зі школою Брюллова й з'ясувати

його вплив, той деяку частку відповіді знайде в малюнках і картинах Шевченко. Хто побажає вивчити вплив у Росії Рембрандта, той також не зможе обійти Шевченко. Картин Шевченко олійними фарбами дуже мало; Шевченко лише зрідка прибігав до кисті. Це — **«Катерина», «Голова парубка», «Портрет княгині Репніній», «Кочубей»** і ін. Помітний вплив Рембрандта, якого Шевченко рано полюбив. В офортах Шевченко виявляються характерні риси робіт великого голландця: ті ж неправильні, пересічні в найрізноманітніших напрямках штрихи - довгі, часті - для фонів і затемнених місць, дрібні, що майже обриваються в крапки в місцях світлих, причому кожна крапка, кожний дрібний завиток, є органічно необхідними, те як характерна деталь зображуваного предмета, то для посилення чисто світлового ефекту.

Доромі історичної, є ще одна сторона в малюнках Шевченко, досить цікава — **етнографічна**. Якщо розібрати численні малюнки Шевченко з фольклорними цілями, то в підсумку вийде коштовна етнографічна колекція. Так, для ознайомлення з будівлями можуть придатися стародавній будинок в українському селі, комора в Потоці, батьковская хата; для ознайомлення з костюмами — ярмарок, дівчина, що розглядає рушник, жінка в намитке, що виходить із хати, «коло каші» (чотири селяни їдять під вербою кашу з казанка), «знахар» у костюмі, характерному для селян Київської губернії, «старости» у цікавий момент подачі нареченою рушников і багато чого іншого. **Творчість Шевченко – енциклопедія історії й культури українського народу.**

У передчутті близького кінця Шевченко записав олівцем на офорті автопортрета 1860 року свій останній вірш «Чи не покинути нам, небого». М. Зайцев справедливо назвав цей добуток незрівнянним поетичним документом боротьби безсмертної душі із тлінним тілом перед особою фізичної смерті. Великий poeta-vates України покинув життя в розквіті своєї творчості. Похований Шевченко спочатку на Смоленському цвинтарі у Петербурзі, а через 2 місяці, відповідно до заповіту, його тлінні останки перевезені на Україну й поховані на Чернечій горі біля Канева. Відтоді **могила Шевченко стала священним місцем для українців в усьому світі.**

2 Художник-мариніст Іван Айвазовський (1817-1900)

Іван Костянтинович Айвазовський народився у Феодосії 17 (29) липня 1817 року. Малювати Іван Айвазовський почав дуже рано, і майже відразу - цілком "по^дорослому". "Перші картини, бачені мною, коли в мені розгорілася іскра полум'яної любові до живопису, були літографії, що зображували подвиги героїв наприкінці 20-х років, що борються з турками за звільнення Греції. «Думка про цю велику країну часто відвідувала мене у вигляді битв на суші й на морі», - напише він згодом.

В 1833 році, Іван Айвазовський, якому ледь минуло 16 років, прибуває в Петербург. В Академії мистецтв він був визначений у пейзажний клас професора М. Н. Воробйова, що, між іншим, був автором перших російських марин і морських баталій. З майстерні Воробйова вийшло кілька видатних художників-мариністів, але Іван Айвазовський серед них, безумовно, перший. — Айвазовський представив на академічну виставку **"Етюд повітря над морем»**.

Учився Іван Айвазовський легко й охоче, уважно й захоплено вивчав творчість своїх великих попередників і сучасників - пейзажиста Сильвестра Щедріна, Карла Брюллова, Федора Бруни. Іван Айвазовський - найвідоміший і, не побоїмося цього слова, самий модний художник Росії.

В 1837 Іван Айвазовський їде на два роки в Крим. "Після закінчення ж двох років" вирішене "відправити його за кордон, куди буде визнано від Академії полезнейшим". В 1840 році Іван Айвазовський вертається в Петербург і привозить із собою роботи, виконані за два роки, у тому числі **"Десант у Субаше"**. Професура Академії мистецтв виражає своє повне схвалення, і в тому ж році молодий художник відправляється за кордон.

Маршрут закордонного відрядження Івана Айвазовського вражає. Особлива увага приділяється, звичайно, Італії - Венеція, Рим, Болонья, Сорренто, Амальфі, Неаполь. У Венеції художник знайомить із Н.В.Гоголем, у Римі - з А.А.Івановим. Достаток вражень і нових знайомств не залишає, здавалося б, ніякого часу для роботи. Однак Айвазовський якимсь дивом устигає все - в 1840 році він створює 13 більших картин, в 1841 році - 7, в 1842 році - 20; при цьому порівняно невеликі роботи, написані за два-три днів, художник просто не враховує. Він улаштовує виставку своїх добутків у Римі - і одночасно посилає картини в петербурзьку Академію.

Сучасників вражала не тільки приголомшлива працездатність Івана Айвазовського, але і його творча щедрість, інакше кажучи — легкість, з якої він створював свої добутки. Той же Олександр Іванов, що проробив все життя над єдиною картиною, писав, як здається, не без заздрості: "Айвазовський працює незабаром, але добре, він винятково займається морськими видами, і, тому що в цьому роді тут немає художників, те його заславили й захвалили"; і в іншому місці: "Айвазовський людина з талантом. Його **"День Неаполя"** заслужив загальне схвалення в Римі: воду ніхто так добре тут не пише". А от свідчення іншого учасника подій, Ф. Йордану: "Ледь приїхавши в Рим, він написав дві картини: **"Штиль на море"** і меншого розміру **"Бура"**. Потім з'явилася третя картина — **"Морський берег"**. Ці три картини збудили загальне визнання Рима й гостей його. Безліч художників почали наслідувати Айвазовському; до його приїзду в Рим не був відомий морський живопис, а після нього в кожній крамничці красувалися види моря "а-ля Айвазовський". Його слава прогрімала по всій Європі. Навіть самовпевнений Париж захоплювався його картинами, одна й з яких, що зображувала схід або захід сонця, була написана до того ж живо й вірно, що французи сомевались, немає чи отут фокуса, немає чи за картиною свічі або лампи".

У Париж Айвазовський відправився в 1842 році; потім були Лондон, звідки він вернувся в Італію морем, через Лісабон, Кадикс, Малагу, Гренаду й Марсель. Не затримавшись у Римі, художник відправляється на о. Мальту. В 1843 році — знову Італія, в 1844 році — знову Париж, звідки цього разу Айвазовський їде в Нідерланди й ненадовго затримується в Амстердамі — йому присуджується звання **почесного члена Амстердамської академії мистецтв**. Усього в паспорті невтомного мандрівника набралось 135 віз. І скрізь - робота, скрізь - виставки, скрізь - приголомшуючий успіх.

"Рим, Неаполь, Венеція, Париж, Лондон, Амстердам удостоїли мене самими утішними заохоченнями, і внутрішньо я не міг не пишатися моїми успіхами в чужих краях, смакуючи співчутливий прийом на батьківщині", - писав художник згодом. В 1844 році Айвазовський вертається в Петербург. Його чекає тріумф. Його одноголосно зводять в академіки. В 1847 році він стає професором Академії мистецтв (тоді це звання було вище звання академіка). "Академік Іван Айвазовський незвичайними успіхами в мистецтві й багатьма істинно прекрасними утворами в галузі живопису морських видів заслуговує зведення у звання професора по цьому виді мистецтв", - говорило офіційну постанову Академії. Усі переконані в його блискучій кар'єрі при Головному морському штабі, куди він був визначений "зі званням живописця цього Штабу, із правом носити мундир Морського міністерства для того, щоб звання це вважати почесним". Іван Айвазовський - найвідоміший і самий модний художник Росії того часу.

Він всесвітньо знаменитий і всесвітньо визнаний. Йому тільки 30 років.

Але в 1848 році Айвазовський вертається в Теодозію - назавжди.

Таке рішення многим здалося дивним. Художник буде в рідному місті будинок і майстерню — ту саму, у якій будуть створений **"Георгіївський монастир"** і **"Дев'ятий вал"**, **"Чорне море"** і **"Веселка"**, і, нарешті, **"Серед хвиль"**. Тільки в рідному місті він може творити на повну силу свого таланта. **"Моя адреса завжди — місто Феодосія"** — напише він в одному з листів.

3 Письменник М. Булгаков (1891—1940)

«Російський радянський письменник», як його характеризували довідкові видання, народився й виріс у Києві. Любов до рідної землі він проніс крізь всю свою творчість, що один з літературознавців назвав **«києвоцентричним»**.

Народився майбутній письменник і драматург 15 травня 1891 р. у родині доцента Київської духовної академії Панаса Івановича Булгакова й викладачки жіночої гімназії Варвари Михайлівни Покровської. Удома вільно говорили на французком, стежили за культурним життям, училися музиці, мали серйозні захоплення. Миша досить рано виявив літературне дарування (перша розповідь він виніс на сімейний суд у сім років), був гарним оповідачем, грав на роялі, малював. А ще захоплювався ентомологією й колекціонував метеликів настільки грамотно, що його колекція 1919 р. була передана до Київського університету. Крім того, хлопчик мріяв про подорожі в далекі країни й збирав географічні карти. Діти Булгакових здобували початкове утворення будинку, а продовжили навчання в 1-й Александровській гімназії. Миша провчився в ній вісім років, а потім свідомо обрав медичний факультет Київського університету Св. Володимира. Справа в тому, що троє братів матері були лікарями. Через сім років і Михайло одержав спеціальність лікаря «з відмінністю». Але через рік почалася Перша світова війна, і Михайло як майбутній медик почав працювати в госпіталях, після закінчення університету добровольцем пішов на фронт і пройшов там гарну хірургічну практику.

Почалася громадянська війна. Кожна нова влада повідомляла свою мобілізацію, у тому числі й медиків. Так, за наказом денікінців М. Булгаков відправився на Північний Кавказ. В одній з автобіографій Михайло Панасович згадує, що саме тоді, в 1919 р., «перебуваючи в розхитаному поїзді, при світлі свічки, вставленої в пляшку з-під гасу, написав першу маленьку розповідь», а потім опублікував його в газеті «Грозний». В 1921 р., погостювавши кілька днів на батьківщині в Києві, Михайло Панасович із дружиною виїхав у Москву. Відтіля Михайло Панасович уже через півтора місяці напише: «Шлях пошуків роботи й спеціальності, намічений мною ще в Києві, виявився правильним». Не похитнули цю впевненість і труднощі - не було ні грошей, ні речей, ні житла, ні роботи. Першу квартиру Булгакови получили після того, як звернулися по допомогу до Н. К. Крупской. Це була кімната на Садової, 10, де в «Майстру й Маргариті» Булгаков оселить своїх героїв.

Поринувши в літературне життя столиці, М. Булгаков спочатку працювало секретарем літературного відділу Главполитпросвета, а потім улаштувався фейлетоністом у газету «Гудок», де дібралася напрочуд талановиті братії: Олеша, Катаєв, Ільф, Петров, Паустовский.

Усього за рік Булгаков написав роман **«Біла гвардія»** про події Громадянської війни на півдні країни; у журналі «Росія» вийшли перші 13 розділів, але повністю добуток був надрукований лише в 1966 р. «Роман цей я люблю більше всіх моїх речей», - визнавався Булгаков. На його основі він незабаром створив п'єсу **«Дні Турбиных»**, що прийняв до постановки Московський художній театр. Були написані інші п'єси й романи, але вершиною творчості було інше. Протягом 20-х років і до останніх днів М. Булгаков безупинно й болісно створював головну роботу свого життя - роман **«Майстер і Маргарита»**, що один з літературознавців назвав точним словом «реквієм». ...Один раз М. Булгаков сказав про себе: «Я - письменник містичний».

Творчество Михайла Булгакова стало відомо широкому читачеві з 60-х рр. минулого сторіччя. До цього часу добутку письменника знав лише вузьке коло друзів, а п'єси, які з успіхом ішли на московських сценах ще в 1930-і рр., пам'ятали хіба що старожили й фахівці-театрознавці. Що ж, доля цього талановитого письменника виявилася типовою для часу, у якому йому довелося жити. Дійсна й заслужена слава знайшла, нарешті, М. Булгакова.

5 Актор і режисер Л. Биків (1928-1979)

Видатний актор, режисер, сценарист. Народний артист УРСР (1974р.). Заслужений артист РСФСР (1965р.). Лауреат Всесоюзного кінофестивалю (1974р.) у номінаціях за кращу акторську роботу й фільм «У бій ідуть одні "старі"» і Державної премії УРСР (1977р.) за фільм «Аты-баты, ішли солдати».

Леоніда Быкова народ не просто любив. У близьких до нього в людей назавжди залишилася в пам'яті особлива інтонація, близька до його творчості, що визначається словами «ніжність» і «теплота». Друг актора І. Миколайчук у нарисі «Душу актора» згадував, як одна жінка, у якої Биків зупинявся під час зйомок, якось сказала: «У Леоніда Федоровича душу як окрасць хліба - хоч до рани прикладай!»

Леонід народився 12 грудня 1928 р. у селі Знаменское Слов'янського району Донецької області, через рік родина переїхала в робоче селище Прокатник під Краматорськом. Тямуший, веселий хлопчисько стати актором і не думав. Він марив небом і мріяв надійти в літнє училище. Тому в 1943 р. у Барнаулі, куди батьків евакуювали разом із заводом, Леонід з'явився у військкоматі, додав собі три роки й попросив відправити його на фронт. Його хитрування відразу викрили через маленький ріст і особу вічного підлітка, тому довелося закінчувати школу. Але в 1945 р. у Ленінграді Биків все-таки вступив в 2-ю спецшколу для льотчиків. Провчитися йому довівся лише місяць: відрахували знову через маленький ріст. Тоді Леонід і вирішив стати артистом, маючи невеликий досвід на аматорській сцені Палацу культури ім. Леніна рідного Краматорська. Конкурс у Київську школу актора він не витримав. А от екзаменатори Харківського театрального інституту виявилися більше далекоглядними, чим київські, і вже з першого курсу Биків грав Павку Корчагіна на сцені Харківського театру ім. Шевченко - випадок, що не мав прецеденту. Після закінчення навчання, з 1951 по 1960 р., він уже був постійним членом трупі цього театру: його репертуар на російській і українській мовах складався в основному з ліричних і комедійних ролей, властивий акторському амплуа Леоніда.

Паралельно з навчанням почалася й робота Быкова в кіно. Зрительская любов прийшла до Быкову після комедії **«Приборкувачка тигрів»** (1954 р.), де без нього просто неможливо уявити всі перипетії любовного трикутника. Леонід вніс у картину зворушливо-гумористичну ноту, який відзначалися згодом майже всі його роботи. Нерозділена любов, непрактичність, завзятість - от основні характеристики быковських героїв. Фільм мав величезний успіх серед публіки, а ім'я актора стало відомим всьому Союзу. Коли ж на екрани вийшов **«Максим Перепелица»** (1955 р.), де Биків зіграв головну роль - такого собі молодшого, непутячого брата Василя Теркина, - народ визнав його кінозіркою.

Вскоре Биків поринув у режисуру. Йому необхідно було виговоритися, виплеснутися, змусити прислухатися до найважливішому для нього - темі війни, дружби на війні, любові й молодості в суворий воєнний час. Створений наприкінці 1960-х рр. разом з Оноприєнко й Сацким сценарій фільму про льотчиків Леонід Федорович пробивав на Київській студії кілька років. Оббивав він і московські пороги - для зйомок міноборони надало аж два літаки. Киноначальники вважали сценарій «негероїчним» і навіть виділили для зйомок чорно-білу узкоформатную плівку, згодом представивши це як авторський задум - подоба військової хроніки. Але для одного із кращих фільмів про Велику Вітчизняну війну кольори - не головне. **«У бій ідуть одні "старі"»** (1973 р.) - «реквієм солдатові, що не вернувся з війни». Він

присвячений юнацькому бажанню режисера стати льотчиком, пам'яті кращого друга Віктора Щедронова (Смаглявка), збитого в Чехословаччині у квітні 1945 р.

После виходу картини, що тільки за один рік зібрала понад 40 млн. глядачів, відношення чиновників до Быкову не змінилося. Вони, як і раніше, не вважали його успішним режисером, а про «Старих» озивалися приблизно так: фільм наївний і простий до смішного; нашвидку склеєний, без особливих режисерських пошуків; сценарій легковажний; всі персонажі нагадують опереткових героїв. Такими ж були відгуки й на картину **«Аты-баты, ішли солдати»** (1976 р., Державна премія УРСР). Так, критик Р. Корогородский безапеляційно заявляв: «Зокрема, уважаю прямолінійним монтаж, де кров загиблих воїнів перетворюється у гвоздики. Асоціативність тут зводиться до простого дидактичного висновку. Образи сучасників, за винятком Ганни, виявилися малоцікавими, ста статичним антуражем. Невиправдано ускладненої була й композиція добутку». Але фільм викликав у глядачів почуття глибокого потрясіння, і навіть смішні епізоди викликали густі сльози співпереживання. Кожний герой запечатлився в пам'яті назавжди. Байдужість і помста чиновників, неможливість, тому, працювати на повну силу свого таланта, драматичні безладдя в родині - все це будь-якої творчої особистості підрізало б крила. Кристальна чесність Леоніда Федоровича, майже донкіхотська боротьба з несправедливістю й неправдою, що він вів все своє життя, виснажувала щиросердечні й фізичні сили. І трагедія відбулася.

12 квітня 1979 р., Леонід Биків загинув в автомобільній катастрофі під Києвом. За два роки до цього він написав заповіт, де просив поховати його під виконання ставшей знаменитої «Смаглявки». Останню волю Леоніда Быкова, завдяки втручання тодішнього керівника республіки В. Щербицького, виконали. Близький друг Леоніда Федоровича Г. Мащенко згадував, що коли запекли «Смаглявку», він «таких ридань ніколи не бачив, витримати не можна було».

Пам'яті цій незвичайній людині присвячений фільм «...якого любили всі» і книгу-спогад його друзів «Будемо жити!». Його ім'я носить одна з малих планет, у Краматорську – був названий літак Су-27, у Василькові – МИТЬ-29, на борті яких було написано «Маэстро. Леонід Биків». На них літали кращі екіпажі України. У рідному місті Леоніда Быкова в міському історичному музеї отведено почесне місце експозиції, присвяченої знаменитому землякові. **В 2002 р. перед Палацом культури ім. Леніна в Краматорську встановлений пам'ятник Леонідові Быкову.** Життя актора, режисера, людини, що «не вмер, а, хочеться вірити, полетів на іншу планету», триває... **«Будемо жити!»**

Питання для самоконтролю

- 1 Назвати найбільш видатних діячів культури, чия творчість пов'язане з Україною (назвати відомі вам добутку цих діячів).
- 2 Чому Т. Г. Шевченко називають основоположником української літературної мови?
- 3 Назвати тематику творчості художника Т. Г. Шевченко.
- 4 Назвати основні етапи творчості И. Айвазовського.
- 5 У чим полягає неминущий інтерес до творчості М. Булгакова?
- 6 Чим заслужив всенародну любов актор і режисер Л. Биків?

Література

- 1 Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева І.А. 100 знаменитых людей Украины/ Пер. з рос. – Харків: Фоліо, 2005. – 511с.
- 2 Державні, політичні, та громадські діячі України: політичні портрети. – Навч. Посібник./За ред.. М. І. Парова. – К.: Ін Юре, 2002. – Кн.І. – 474 с.

Тема 5. Видатні спортсмени

- 1 Атлети І. Поддубний, Л. Жаботинський.
- 2 Гімнастки Л. Латынина й І. Дерюгіна.
- 3 Спортсмен-легкоатлет по прыжкам с шестом С. Бубка.
- 4 Альпініст М. Туркевич.

1 Атлети І. Поддубний, Л. Жаботинський.

Сходження на «Олімп»

Більше ста років тому, у Петербурзі 1904-го, маловідомий публіці **Іван Поддубний** уперше став переможцем міжнародного турніру борців. У спортивному світі цей час вважається початком «золотого століття» французької боротьби (вона ж класична й греко-римська). У ті громові роки популярність боротьби була величезної, цим - на тлі передреволюційних колізій - немов би програмувалося весь майбутній ХХ століття. Подивитися на змагання в петербурзький цирк Чинизелли день у день сходилося три тисячі чоловік. Тут состязались тридцять борців, серед яких були світові знаменитості, у їхньому числі французи - дворазовий чемпіон миру Поль Понс і Рауль ле Бушеві, співорганізатори турніру. Рауль на паризькому чемпіонаті 1903-го по окулярам переміг Поддубного й посів друге місце. Переміг він, як тоді ж відкрилося, шахрайством: його тіло перед змаганнями - по турецької методу - оброблялося маслиновим маслом, що має властивість усмоктуватися в суху шкіру й виділятися разом з потім, роблячи тіло невлучно слизьким. Незабаром «вічно другий» Рауль, щоб розчистити собі дорогу до чемпіонства, удасться до більше радикального способу - убивству Івана Поддубного. Але Поддубний, і в 1904-м уже знайомий із вдачами подібних чемпіонатів, знав, що перекірливого борця отут можуть і нашкодити хворобою заразити, і покалічити, і вбити. На цьому турнірі організаторами вже заздалегідь був складений фінал і розподілені чотири грошових призи (перше місце - 3000 руб., далі 1000, 600 і 400 руб.)

Французи, як і публіка, не відразу повірили в борцовський геній Поддубного. Розхожим була думка, що Поддубний бере не борцовським мистецтвом, а тупою природною силою. Іван Максимович пригравав цьому. Коли організатори виявили, що Поддубний гарантовано виходить на третє місце, - уміть змінили умови турніру, об'єднавши призи в один: переможець одержить п'ять тисяч. Вони не вірили, що Поддубний переможе всіх. Але той у тривалому двобої спочатку змусив капітулювати спритного й могутнього 21-літнього Рауля. А у вирішальній сутичці уклав на лопатки двометрового велетня Поля Понса. У той день Поддубний показав все своє накопичене до того моменту віртуозна майстерність. Звичайно ж, це був дійсний «бур». Відразу Поддубний громогласно зажадав винести гроші й пальто на арену: «За лаштунки не піду, уб'ють!» Публіка ревіла, вона вже була на його стороні...

У наступному, 1905-м Поддубний став переможцем паризького чемпіонату миру й одержав головний приз - 10 тисяч франків. Отоді Рауль ле Бушеві й найняв бандитів... Треба сказати, що й у майбутньому в різних людей по різних приводах буде виникати бажання розправитися з Поддубним. Однак виходило так, що кулі його не брали. В 1905-м Поддубному довелося відмовитися від

турне по Італії й, ховаючись від киллеров, спішно перебратися в Африку. Рауль же, зв'язавшись із бандитами, незабаром сам від їхніх рук і загинув...

Енергія вибуху

Народився Іван Максимович Поддубный на Іоанна Богослова - 9 жовтня (26 вересня) 1871 р. на Полтавщині, у с. Красенивке (нині Черкаської обл.) Там він прожив 21 рік. Приблизно стільки ж і наприкінці життя в Єйську - курортному місті на березі Азовського моря, де й умер 8 серпня 1949 р. У рік поновлення Олімпійських ігор, в 1896-м, він уперше вийшов на арену цирку. Вийшов як аматор з публіки - цирк був бродячим. Трапилося це у Феодосії. Зазнавши конфузу, змагаючись у піднятті ваг із заїжджими атлетами, він перевершив їх у боротьбі «на поясах», що була популярна й у Красенивке (а на Русі відома з XIII в.). За тонким спостереженням лікаря Е.Гарнич-Гарницького, що разом з А.Куприным створив у Києві клуб атлетів, де один час тренувався майбутній «чемпіон чемпіонів», «Поддубный здатний був розвивати в потрібні хвилини енергію, подібну до вибуху, і не втрачати «куражу» у найважчі й небезпечні хвилини боротьби...» Він був розумним борцем, і в ньому жила лють Ахіллеса. При цьому Поддубный був артистичний і вмів подобатися публіці. ДО 1903 р. він уже був досвідченим борцем на поясах, відомим Одесі й Києву, Тбілісі й Казані...

Він не був грамотною людиною, писав із працею, розділовими знаками, крім крапок, Іван Максимович зневажав. Він не був і делікатною людиною, міг «попанськи» подати людині - не рівному собі - для потиску два пальці. Обертаючись «у сферах», йому простіше було укласти на лопатки дюжину гренадерських офіцерів, чим навчитися користуватися ножом і вилкою... Однак ми знаємо людей, які непогано виховані, але поняття про свою професійну честь (творч, політичної або наукової) мають саме довільне, проводячи життя в жанрі «шику». Уже тільки тому про Поддубном хочеться й пам'ятати, і думати. Історики цирку вважають, що «золотий століття» французької боротьби доводиться на 1904-1909 роки. Саме ці роки освітлені блиском перемог Поддубного. Його нагороди, збережені в спеціальній скриньці - золоті медалі й значки, - до кінця «золотого століття» важили два пуди! Він був популярний у Росії і Європі, листівки з його портретами розходилися тисячами. Журналісти склали для нього дивне звання - «чемпіон чемпіонів». Висловлення Івана Заикина - знаменитого «волзького богатиря», а надалі не менш знаменитого повітроплавця й авіатора: «Зберігати свою спортивну честь, не лягати за наказом організатора чемпіонату на певній хвилині, могли лише видатні атлети, такі, як Іван Поддубный, Іван Шемякин, Микола Вахтуров...»

В 1910-м Поддубный распрощався з ареною й повернувся в Красенивку. Він мріяв про свій будинок, хотілося сімейного щастя. Та й то - до себе рокам - пора. На околицях рідний Красенивки й сусідньої Богодуховки він обзавівся 120-ю десятинами чорноземів (більше 131 га), женився, облагодіяв рідню земельними наділами, вибудував у Богодуховке садибу на площі 13 десятин, завів два відмінні млини, модну коляску... Важко сказати чому, але отчий^-те не жаль, що поміщик з нього вийшов поганий: через пару років Поддубный розорився. Одну його млин спалив зі зла молодший брат, другу, як і маєток, він

продав для сплати боргу своїм конкурентам, власникам околиць млинів. В 1913-м борцовський килим знову вже пружинив під його ногами.

Він другий раз увійшов у ту ж ріку. А потік став ще більш мутним. Про Поддубного знову заговорили із замилюванням... Він до останнього тримався свого принципу «нехай покладе, якщо зможе».

Чемпіон чемпіонів у вирі подій ХХ століття

В 19-м Поддубного в житомирському цирку ледь не пристрілили п'яні анархісти. Він біг, кинувши речі, скитался без грошей. А трохи пізніше в Керчі в нього стріляв п'яний офіцер, плече подряпав. У Бердянську в тім же 19-м у нього була малоприємна зустріч із Махно... У цивільну Поддубний не примкнув ні до однієї зі сторін, не узявся до зброї, він боровся в цирку. Та й дійсно, у часи п'яних м'ясорубок місце героя, може, і повинне бути в балагані, абсолютному символі проіснуючого навколо. В 1920 р. він побував у катівнях Одеської ЧК, де розстрілювався кожний, запідозрений в антисемітизмі. На щастя, в особу Поддубного пам'ятали, розібралися, відпустили. А отут і звісточка з малої батьківщини: дружина знайшла Іванові Максимовичеві заміну. Ще й медалі прихопила. «Эх ти, Нін-красуня!..» Він перестав їсти й розмовляти, а потім і дізнаватися кого б те не було... Незабаром вона писала покаянне: «На колінах пройду весь шлях до тебе, Ванечка»... Так куди там, відрізано!

Радянська влада в особі Луначарського підтримала артистів цирку, порадивши арену гарним місцем для революційної агітації. З 1922 р. Поддубний працював у московському госцирке, потім у петроградському. Якось виявився на гастролях у Ростові-на-Дону й познайомився там з Марією Семенівною... Помолодів Іван Максимович, уламав, обвінчалися. Із засобами - до чого він не звик - було туго. Неп поніс його по містах і весях, заніс у Німеччину, потім у США. Поддубний зробив в Америці фурор, з'їздив всю країну, був навіть проголошений «чемпіоном Америки». Його вмовляли залишитися. Втім, «умовляли» - не те дієслово, змушували: у хід ішли серйозні погрози, шантаж, невивплата грошей. На прощальному банкеті було присутнє більше тисячі чоловік...

Подібно Одиссею він здолав відпущені йому випробування й спокуси. В 1927-м по шляху з Нью-Йорка його пароплав зайшов у Гамбург, що, оцінивши щирий клас борця, завалив його квітами. І от - Ленінград. Імперське місто зустрічало його, як за всіх часів столиці імперій зустрічають своїх героїв. Але головне - на причалі стояла Марія Семенівна. У його честь були влаштовані спортивні ігри.

У Єйську Поддубніє купили великий двоповерховий будинок із садом. Але борцовського килима Іван Максимович не думав залишати, гастролював до 1941-го, до сімдесяти. У листопаді 1939-го в Кремлі йому за дійсно видатні заслуги «у справі розвитку радянського спорту» був вручений орден Трудового Червоного Прапора й привласнене звання заслуженого артиста РСФСР. У Європі вже йшла війна, починався всесвітній «бур». Богатирські мускули Поддубного і його спадкоємців, серед яких минулого й командарми, персоніфікували радянську міць.

У роки німецької окупації сімдесятирічний Іван Максимович, щоб прокормити близьких, був змушений служити маркером у міський більярдній. Його поважали й німці, не торкали його. Після звільнення Єйска в 1943 р. - знову гастролі. У грудні 1945-го, коли відзначалося 60-річчя утворення Атлетичного суспільства, Поддубному було привласнене звання заслуженого майстра спорту СРСР. Він був активний, вів переписку, робив обігу, підписувався так: «Росіянин Богатир Іван Поддубный». В 1947-м він виступав із програмою «50 років на арені цирку»... Потім був перелом ноги й загибель від інфаркту.

Деякі обставини біографії Івана Поддубного змушують згадувати про легендарних героїв античності. Як і вони, він знав своє призначення. Як і їм, йому ведені були злами долі, випробування, перемоги, нещастя, мандрівки. І як мало кому, була дарована йому старість у глухій провінції в моря з обоженої їм жінкою.

Важко знайти на нашій українській землі іншого богатира, що став живою легендою, що показали фантастичної здатності людини.

Леонід Іванович Жаботинський (рід. 28.01.1938 року)

Ще в 1961 році на чемпіонаті СРСР Леонід Жаботинський урочисто виніс олімпійського чемпіона Рима Юрія Власова зі сцени. І отут Власов сказав знамениту фразу: «Прийде час, ти мене й зі спорту винесеш». **ЖАБОТИНСЬКИЙ** Леонід Іванович народився 28 січня 1938 у с. Успенка Краснопольського району Сумської області, радянський спортсмен (важка атлетика), заслужений майстер спорту. Закінчив Харківський педагогічний інститут. **Дворазовий олімпійський чемпіон (1964, 1968) по важкій атлетиці, чемпіон миру (1964-1966, 1968), чемпіон Європи (1966, 1968), кількаразовий чемпіон СРСР (в 1964-1969), рекордсмен миру (в 1963-1970).** Пізніше проректор Московського комерційного університету.

Надовго залишився в пам'яті очевидців двобій двох чудових атлетів на Олімпійських іграх у Токіо (1964) - москвича Юрія Власова й киянина Леоніда Жаботинського. Штангістів-важкоатлетів здавна називають найдужчими людьми планети, і тем цікавіше було спостерігати цю зустріч. 18 жовтня 1964 року величезний зал «Сибуйя» в олімпійському Токіо не зміг умістити всіх бажаючих побачити двобій тріумфатора Рима Власова і його гланого конкурента Леоніда Жаботинського. Прославлений американець Норберт Шеманський уже в розрахунок не брався, хто завоює золоту нагороду й звання найдужчої людини, вирішувалося в суперництві на помосту тільки двох радянських спортсменів.

На свою першу Олімпіаду в Токіо Леонід Жаботинський їхав уже світовим рекордсменом, але все-таки другим номером команди, після тріумфатора Рима Юрія Власова. Перед стартом Леонід Іванович одержав травму. На тренуванні він порвав м'яз плеча. Так ще його власна вага перевищувала вагу Власова на 18 кілограм, тому, щоб виграти золоту медаль, йому потрібно було набрати на 2,5 кг більше суперника. Ситуація складна.

У першій вправі - жимі - Юрій Власов встановлює світовий рекорд 197,5 кг! Леонідові Жаботинському покоряється штанга на 10 кг легше, але він особливо сильний в останній вправі - у поштовху. Друга вправа - ривок - теж

було відзначено світовим рекордом Юрія Власова (172,5 кг), але цей рекорд був їм установлений лише в додатковій спробі, а із трьох залікових спроб йому вдалася тільки одна на 162,5 кг. Жаботинський зафіксував 167,5 кг і відіграв 5 кг. В останній вправі йому необхідно було набрати на 7,5 кг більше Власова.

У поштовху олімпійський чемпіон з першої спроби підняв 205 кг, набравши в сумі триборства 565 кг. Жаботинський почав з 200 (у сумі 555 кг). Доля золотої медалі була практично вирішена. Друга спроба Юрія — 210 кг (сума — 570!). Тепер Жаботинському для загальної перемоги необхідно було підняти 217,5 кг — рекордна вага. У другій спробі Леонід не справляється зі штангою (пізніше всі обвинувачували його, що він не брав вагу спеціально, щоб Власов не зміг далеко відірватися). Власов у третій спробі не зміг установити третій світовий рекорд, а Жаботинський успішно впорався з вагою. За словами Леоніда, «штанга пішла нагору так легко, начебто я піднімав не два із зайвим центнера, а клав валізу на верхню полицю». **"Якби навіть Власов пішов на рекорд і підняв би, скажемо, - 225 - я б однаково штовхнув 230 і став першим"**, - упевнений Леонід Іванович.

Занявши третє місце американець Норберт Шеманський відстав від наших атлетів більш ніж на 30 кілограмів. Після виступу великовагових поїздів всі газети в Токіо писали: **"Той, хто не бачив двобою Власова й Жаботинського, той не бачив Олімпіади!"**

2 Гімнастки Л. Латынина й И.Дерюгіна.

Ларіса Семенівна Панцириніна (девичья фамилия **Дірий**, р. 27 декабря 1934 год, Херсон) — легендарна советская гимнастка, заслуженный мастер спорта СССР (1956), заслуженный тренер СССР (1972). Має найбільшу колекцію олімпійських медалей за всю історію — 9 золотих, 5 срібних і 4 бронзові медалі. Ларіса Панцириніна відома також тим, що **на чемпіонаті Європи 1957 року виграла всі золоті медалі**. Ларіса Семенівна Панцириніна - **абсолютна олімпійська чемпіонка 1956, 1960 гг.** Переможниця в командній першості 1956, 1960, 1964, у вільних вправах 1956, 1960, 1964, в опорному стрибку 1956. Срібна медалістка в абсолютній першості 1964 (поступилася Вірі Чаславской), у змаганнях на брусах 1956, 1960, на колоді 1960, в опорному стрибку 1964. Бронзовий призер Олімпійських ігор у командних вправах із предметами 1956, в опорному стрибку 1960, у вправах на колоді 1964 і на брусах 1964. **Абсолютна чемпіонка миру 1958, 1962 гг.** Чемпіонка миру в командній першості 1954, 1958, 1962, в опорному стрибку 1958, у вправах на брусах 1958 і вільних вправах 1962. **Абсолютна чемпіонка Європи 1957, 1961.** Чемпіонка Європи 1957 у вільних вправах, в опорному стрибку, у вправах на брусах і на колоді, 1961 у вільних вправах. Виступала за «Буревісник», Київ. В 1968, 1972, 1976 р. тренувала олімпійську команду СССР по гімнастиці. Була членом оргкомітету «Олімпіада-80». Автор книг «Рівновага» (1975), «Гімнастика крізь роки» (1977) **Нагороджена орденом Леніна (1957) і трьома орденами «Знак Пошани» (1960, 1965, 1972).**

Ирина Іванівна Дерюгіна (р. 11 Січня, 1958 у Києве (УСРСР), ССРСР)— заслужений мастер спорта по художественной гимнастике в індивідуальній першості. Вона - єдина радянська гімнастка, що двічі була абсолютною чемпіонкою миру в 1977 і 1979. Її мати, Альбіна Николаевна Дерюгіна була її тренером. Успіхи Ирины в художній гімнастиці сильно вплинули на розвиток художньої гімнастики на Україні. Дочка олімпійського чемпіона-п'ятиборця Івана Константиновича Дерюгіна і “художниці” Альбіни Дерюгіной. У віці 10 років в 1968, Ирина Дерюгіна надійшла в Національну Вищу Балетну Школу. З 1976 до 1980 навчання в Киевском Государственном Институте физической культуры. Ирина була членом збірні СРСР по художній гімнастиці з 1972, до завершення спортивних виступів в 1982. У складі команди Ирина Дерюгіна стала однієї з найбільш титулованих гімнасток СРСР і миру за всю історію художньої гімнастики. Ирина сходила на 1-ю щабель пьедестала пошани на всіх великих змаганнях того часу : починаючи із Чемпіонатів і Кубків СРСР і до Чемпіонатів Європи й миру (1977, 1979). Ирина стала також 4-кратною власницею Кубка Интервидения, одного із самих престижних змагань 1980-х років:

- **1975-1979 - 1975-1979 Кубки СРСР (1 місце - абсолютна першість, 1 місце - 4 фінали в окремих видах)**
- **1976 Чемпіонат Європи, Австрія (золота медаль)**
- **1977 Чемпіонат мира, Швейцарія (1 місце - абсолютна першість, 1 золота й 2 срібні медалі у фіналах в окремих видах)**
- **1978 Чемпіонат Європи, Іспанія (2 місце - абсолютна першість)**
- **1979 Чемпіонат мира, Великобританія (1 місце - абсолютна першість, 1 золота, срібна й бронзова медаль у фіналах в окремих видах)**
- **1979 Спартакіада Народів СРСР (1 місце - абсолютна першість)**

Після завершення спортивних виступів вона була призначена тренером Національної збірні України по художній гімнастиці разом з А.Н Дерюгіній. Їхній творчий дует виховав і показав миру таких чудових гімнасток як Александра Тимошенко, Оксана Скалдина, Екатерина Серебрянская, Татьяна Попова, Тамара Ерофеева, Анна Бессонова, Наталья Годунько і інших. Серед них – 2 Олімпійські чемпіонки, 1 призер Олімпійських ігор, 11 Чемпіонок миру, 30 призерів Чемпіонатів миру. На головних міжнародних турнірах останнього двадцятиліття **вихованки Ирины Дерюгіної завоювали більше 120 золотих, 30 срібних і 30 бронзових медалей.**

Ирина Дерюгіна була замужем за відомим українським футболістом Олегом Блохиным (розведені). У них є дочка Ирина. З 1985 – вона суддя міжнародної категорії Международной федерации гимнастики (FIG). З 1988 по 1992 член техкома FIG. Віце-президент Федерації художньої гімнастики України (президент - Альбіна Дерюгіна). Ирина Дерюгіна також є організатором і автором ідеї проведення в Києві щорічного міжнародного змагання з художньої гімнастики «Кубок Дерюгіній», надалі Гран-Прі «Кубок Дерюгіной-Нафтогаз».

3 Сергій Назарович Бубка

Сергій Назарович Бубка (рід. 4 декабля 1963, Луганск) — видатний советський і український спортсмен-легкоатлет по прыжкам с шестом.

Закінчив Київський інститут фізической культури, кандидат педагогических наук. **Заслуженный мастер спорта СССР (1983). Чемпіон Олимпийских игр (1988), миру (1983, 1987, 1991, 1993, 1995, 1997), Європи (1986), СССР (1984, 1985) Переможець Кубків миру і Європи (1985) у стрибках с шестом.**

З юного років Сергій Бубка вдосконалював свою майстерність під керівництвом відомого тренера В. Петрова, що робив упор на гармонічний розвиток у своєму вихованці сили, швидкості, техніки. На першому в історії легкої атлетики чемпіонаті миру (Хельсинки, 1983) 19-літній Сергій був визнаний гідним першої золотої медалі. В 1984 установив свій перший рекорд миру на змаганнях у Братиславі, взявши висоту 5 м 85 див. Усього в 1984 — 1994 Бубка встановив 35 світових рекордів (у тому числі 18 на змаганнях у критих приміщеннях).

Його п'ятий рекорд (13 июля 1985 у Париже) став історичним — Бубка першим переборов висоту 6 м. Вищі досягнення: 6 м 14 див на відкритому стадіоні (Сестриер, 1994) і 6 м 15 див у залі (Донецьк, 1993)— залишаються неперевершеними (на 2007). На чемпіонаті миру 1991 у Токио Бубка виграв зі скромним для себе результатом 5 м 95 див, але комп'ютери визначили, що в переможній спробі він перелетів планку на висоті 6 м 37 див. На думку фахівців, Бубка так і не розкрив повністю всіх своїх можливостей. Сам Сергій визнавався, що не хотів залишитися в історії героєм одного стрибка, як американець Боб Бимон, і брав активну участь у спортивних змаганнях протягом багатьох років. Бубка — єдиний легкоатлет, що переміг на шести чемпіонатах миру (1983—1997). У віці 37 років Бубка взяв участь в Олимпийских играх у Сиднее (2000). Президент Международного олимпийского комитета маркиз Хуан Антонио Самаранч назвав його **найвидатнішим спортсменом сучасності**. С. Бубка - президент і засновник «Клубу Сергія Бубки» у Донецьку (1990), який проводить традиційні міжнародні змагання «Зірки тичини». 23 июня 2005 став президентом Національного олімпійського комітету (НОК) України. Член МОК с 1999 г., член виконкому МОК з 2000 г.

4 Альпініст Михайло Михайлович Туркевич (1953-2003) спортсмен найвищого класу, скелелаз, альпініст, «Золотий ледоруб» Донбасу. Чемпіон СРСР по цих видах спорту, учасник сходження на Еверест у складі збірні СРСР в 1982 році.

Перший українець, що скорив найвищу вершину миру Еверест. Перший у світі людина, що зробив **нічне сходження на Еверест (8848 м)**, у зв'язку із чим був занесений у Книгу рекордів Гіннесса. "Сніжний барс", що скорив всі чотири семитисячника СРСР і, крім того, вісім вершин висотою понад вісім тисяч метрів у Гімалаях. Автор книг і гірських маршрутів. При всьому при цьому - простий, прекрасна людина. М. Туркевич був душею альпіністського

клубу «Донбас», де завжди було багато неабияких спортсменів. Будучи вихідцем із західної України, для донбасовцев він завжди був і буде земляком. У Зуевке перебуває скельний масив. Тут десятки років тренуються скелелазів, проводяться змагання. Неможливо уявити собі цю Мекку скелелазів Донбасу без Михайла. Ці скелі пам'ятають його перемоги. З ініціативи М. Туркевича в Зуевке був побудований притулок для спортсменів - притулок Туркевича або "Мишина база" - так цей притулок називають його друзі між собою.

Останні роки Михайло працював у МНС Росії. Наприкінці травня 2003 року, направляючись по роботі в Сочі, Михайло Михайлович по дорозі заїхав і в Донбас - у Донецьк, Зуевку. А до цього **"Золотий ледоруб" Донбасу** протягом останніх декількох років брав участь в установці "Пальми Мерцалова" на сімох вершинах миру. Яків Бамбуляк, нинішній віце-президент обласної федерації по альпінізму й скелелазінню, що очолює Донецький міський альпіністський клуб "Донбасс-Д", родом, як і Туркевич, із Західної України. А познайомилися вони, уже будучи дончанами, у Карпатах, на скелях Довбуша. За словами Якова Дмитровича, Туркевич володів биополем надзвичайної сили. Та й фізичне здоров'я в нього було дивне. Наприкінці 90-х обстежився в Космічному Городку. "Я здоровий!" - говорив після з гордістю. Його підвела підшлункова залоза - слабке місце багатьох альпіністів. Суха їжа й зневоднювання організму на висоті не проходять без наслідків. Ранком 1 липня в Сочі він був доставлений у реанімацію. Два дні перебував у грудці. Через двоє діб, 3 липня 2003 року, він умер...Його тіло на літаку ранком 5 липня спецрейсом було доставлено в Москву. Похорон повинні були відбутися через десять діб, 15 липня. Можливо, у горах. Однак схвалив би сам Туркевич, що його товариші в ім'я цього будуть ризикувати життями? Його порошок залишиться на Ваганьковском цвинтар, поруч із могилою Володимира Висоцького. Який так розумів альпіністів: **"Краще гір можуть бути тільки гори..."**

Вопроси для самоконтролю

1 Укажіть видатних українських спортсменів по видах спорту (не менш п'яти імен).

2 Який внесок у спортивну славу України зробили видатні спортсмени: Л. Жаботинський; С. Бубка; М. Туркевич.

3 Розкрити значення спортивних досягнень героїв України для націй.

Література

1 Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева Й.А.100 знаменитих людей України/ пров. з ріс. - Харків: Фоліо, 2005. - 511с. - ISBN 966-8959-37-X

Тема 6. Видатні політичні діячі .

1 Творець «відлиги» М. Хрущов

2 Миротворець й провідник застою Л. Брежнєв.

ХРУЩОВ МИКИТА СЕРГІЙОВИЧ

(17.04.1894 р. — 11.09.1971 р.)

Хрущов Микита — радянський партійний і державний діяч.

Народився в с. Калинівка Дмитріївського повіту Курської губернії. Його дід був кріпаком, батько працював на шахтах. З 1908 р. Хрущов працював на заводах і шахтах Донбасу слюсарем. До партії більшовиків вступив у 1918 р., під час громадянської війни він — червоноармієць, політрук, комісар батальйону, інструктор політвідділу 9-ї Кубанської армії.

У 1922—1925 рр. Хрущов вчиться на робітничому факультеті при Юзівському гірничому технікумі, очолює партійний осередок факультету. З 1925 р. починається його партійна кар'єра, до 1929 р. він проходить шлях від секретаря Петрово-Мар'їнського райкому КП(б)У Сталінського округу до заступника секретаря Київського окружного КП(б)У. Хрущов бере участь у роботі XIV та XV з'їздів ВКП(б), де підтримує лінію сталінської більшості. У 1929—1931 рр. М. Хрущов навчається у Промисловій академії в Москві, очолює партійну організацію академії. Активність Хрущова у боротьбі з правою опозицією (групою М. Бухаріна) не залишилася непоміченою — його залишають на партійній роботі в Москві. Спочатку він обирається першим секретарем одного зі столичних райкомів, а у 1935 р. — першим секретарем міському та обкому ВКП(б), тобто керівником столичної парторганізації. У 1934 р. Хрущова обрано членом ЦК партії, а в січні 1938 р. — кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б), вищого керівництва країни. Це було можливим лише за підтримки М. Хрущова Й. Сталіним, а також Л. Кагановичем, який знав Хрущова по роботі в Україні.

Із січня 1938 р. М. С. Хрущов очолює партійну організацію України. Цю посаду він займав до грудня 1949 р. (з перервою з березня до грудня 1947 р., коли першим секретарем був Л. Каганович). Водночас у 1944—1947 рр. Хрущов очолював уряд Української РСР. Приїзд М. Хрущова на Україну співпав із зменшенням хвилі репресій, частину справ заарештованих «ворогів народу» переглянули, але арешти продовжувались і певна вина за беззаконня проти невинних людей лежить і на Хрущові. У 1939 р. Хрущов стає членом Політбюро ЦК ВКП(б). У передвоєнні роки значну увагу він приділяє розвитку вугільної промисловості, радянізації західноукраїнських земель, приєднаних до У РСР у складі СРСР.

У роки Другої світової війни Хрущов був членом військових рад Південно-Західного напрямку та п'яти фронтів. У 1943 р. йому було присвоєно військове звання генерал-лейтенанта. Очолюючи масово-політичну роботу на фронтах, М. Хрущов брав участь у Сталінградській та Курській битвах, був причетний до перемог Червоної Армії в цих битвах, а також до її поразки під Барвенково у 1942 р.

З початком визволення України М. Хрущов знову очолює політичне керівництво республіки, багато уваги приділяє відбудові зруйнованого господарства, розвитку науки і сільського господарства. У 1946—1947 рр. Україна переживала голод, від якого померло більше 800 тисяч осіб. Певна вина за це (особливо за надмірні хлібозаготівлі) лежить і на Хрущові, хоча він звертався до Сталіна за допомогою, за що отримав від останнього тавро «м'якотілого», «сентиментального» і «сумнівного типа».

У ці ж роки, коли Хрущов очолював керівництво республіки, гостра політична боротьба йшла на Західній Україні. У 1946 р. була ліквідована греко-католицька церква, радянська влада намагалася ліквідувати націоналістичне підпілля в особі УПА. Для цього широко використовувалися масові депортації: до Сибіру вислали 203 тисяч осіб. Політична ситуація загострювалася україно-польським розбратом, жертвами якого стали 40 тисяч поляків і стільки ж українців. Проводилася примусова колективізація. Разом з тим позитивне значення мали індустріалізація і розширення мережі навчальних закладів у Західній Україні. Значний негативний вплив на духовне життя республіки справила «жданівщина», кампанія боротьби проти «низкопоклонства» перед Заходом (тобто Європою і США) і космополітизму, що означало ігнорування досягнень західних країн. У сільськогосподарській науці розгрому піддали генетику.

У грудні 1949 р. Хрущова переводять до Москви, де він знову очолює столичну парторганізацію. У березні 1953 р., після смерті Й. Сталіна, Хрущов стає секретарем, а у вересні того ж року — Першим секретарем ЦК КПРС.

До найбільшої заслуги Хрущова слід віднести часткову дестабілізацію, тобто певну лібералізацію радянського режиму, відому також під назвою «відлига». У 1956 р. на XX з'їзді КПРС Хрущов виступив із закритою доповіддю «Про культ особи та його наслідки», де вперше, хоч і не повною мірою, викрив злочини Сталіна, масові репресії, які здійснювалися в країні в 30—40-ві рр. Наслідком десталінізації була реабілітація незаконно репресованих. На кінець 50-х рр. переглянуто справи 5,5 млн. осіб, які перебували на обліку репресивних органів. Із цього обліку знято (фактично реабілітовано) 58 % справ. Ці цифри свідчать про жахливий масштаб репресій і одночасно про обмеженість процесу реабілітації їх жертв. Поза реабілітацією залишилися більшість жертв репресій 20-х — початку 30-х рр, діячі ОУН-УПА, всі, хто обвинувачувався в «націоналізмі». Було ліквідовано концтабори і визволено сотні тисяч жертв сталінського терору, у тому числі українців. Підвищувалася роль і розширювалася компетенція місцевих органів влади, проте процес демократизації йшов повільно, непослідовно. Причиною були неспроможність командно-адміністративної системи до глибокого реформування, стиль керівництва самого Хрущова. Виступаючи з критикою Сталіна, Хрущов виявив особисту мужність і прагнення до справедливості, але, будучи лідером командно-адміністративної системи, об'єктивно не міг бути послідовним, нерідко допускав суб'єктивізм і волюнтаризм, сталінські методи керування партією і державою.

Прагнучи «поліпшити соціалізм», Хрущов провів деякі реформи та здійснив ряд експериментів в економіці. Були підвищені заготівельні та

закупівельні ціни на сільськогосподарські продукти, багато колгоспів стали рентабельними, зріс рівень життя колгоспників. Проте згодом Хрущов посилив обмеження особистого підсобного господарства, що погіршило становище на селі, намагався вирішити проблему продовольства за рахунок екстенсивних факторів — освоєння цілих земель у Казахстані і Сибіру, що мало негативне значення для України, яка повинна була взяти на себе значну частину витрат. Велику увагу Хрущов надавав кукурудзі, в якій бачив важіль для вирішення продовольчої проблеми і підвищення ефективності тваринництва. Проте її значення перебільшувалось, посіви кукурудзи насаджувались командним методом на шкоду іншим традиційним для України культурам. З 1957 р. проводилися реформи управління, вводився територіальний принцип через ради народного господарства. Значних успіхів було досягнуто в освоєнні космосу (1957 р. — перший штучний супутник Землі, 1961 р. — перша людина в космосі), значно прискорилося житлове будівництво, введено п'ятиденний робочий тиждень.

У лютому 1954 р. за ініціативою Хрущова було прийнято рішення про включення Кримської області до складу України, що аргументувалося історичними та культурними зв'язками, етнічною та територіальною єдністю України та Криму, а головне — необхідністю економічної допомоги Криму.

З 1958 р. Хрущов став також Головою Ради Міністрів СРСР. У його діяльності все більше проявлялися субєктивізм, непередуманість рішень, екстравагантність поведінки. Він обіцяв за 20 років перегнати за економічним розвитком США і побудувати в СРСР комунізм. Хрущов став небайдужим до лестощів і нагород. Він став тричі Героєм Соціалістичної праці (1954, 1957, 1961 рр.), Героєм Радянського Союзу (1964 р.), лауреатом Ленінської та Шевченківської премій. У 1957 р. американський журнал «Тайм» оголосив його людиною року. Проте постійні реорганізації, зростання волюнтаризму в стилі керівництва М. Хрущова, незадоволення ним партійних керівників і значної частини населення призвели до перевороту у жовтні 1964 р. і зміщення Хрущова. На пенсії він написав цікаві спогади, видані після його смерті.

Помер М. С. Хрущов 11 вересня 1971 р., похований на Новодівочому цвинтарі в Москві.

М. С. Хрущов був суперечливою історичною фігурою, людиною від природи кмітливою, енергійною, ініціативною, але йому бракувало освіти і загальної культури, вміння добирати співробітників. Не зміг позбавитись до кінця і сталінських методів керівництва.

Твори: *Воспоминания: Избр. фрагменты* / Предисл. С. Н. Хрущова. — М., 1997; *Строительство коммунизма в СССР и развитие сельского хозяйства*. В 7 т. — М., 1964; *Освобождение украинских земель от немецко-фашистских захватчиков и очередные задачи восстановления народного хозяйства Советской Украинн.* — М., 1944.

Література: *Лицом к лицу с Америкой: Рассказ о поездке Н. С. Хрущова в США: 15—27 сент. 1959 г.* — М.: Политиздат, 1959; *Берный ленинец, беззаветный борец за мир и коммунизм.* — М., 1964; *Разбуженный Вос-.* ток: Зап. сов. журналистов о визите Н. С. Хрущева в Индию, Бирму, Индонезию,

Афганистан. — М., 1960. — Кн. 1—2; *Бурлацкий Ф.* Вожди и советники. — М., 1990; *Медведев Р. М. С.* Хрущев: Полит. портр. — М., 1989; Повесть о почетном шахтере. — Донецк, *^бО^Шаповал Ю.* Хрущов і Україна. — К., 1990; *Шаповал Ю. І. М. С.* Хрущов: Нарис політ, діяльн. // Укр. іст. журн. — 1989. — № 1; *Никита Сергеевич Хрущев:* Матеріалы к биограф. — М., 1989; *Аджубей А. І.* 14. Крушение иллюзий: Время в событиях и лицах. — М., 1991; *Пенсионер* союзного значения. — М., 1991; *Триневский О. А.* Тысяча и один день Никиты Сергеевича. — М., 1998.

БРЕЖНЕВ ЛЕОНІД ІЛЛІЧ

(6(19).12.1906 р. — 10.11.1982 р.)

Брежнев Леонід — радянський партійний та державний діяч, Генеральний секретар ЦК КПРС.

Народився в робітничому селищі Кам'янську (нині м. Дніпродзержинськ) у сім'ї робітника. Після закінчення школи працював на металургійному заводі. Під час голоду 1921 — 1922 рр. переїхав до Курської губернії, звідки походив батько. У 1923 — 1927 рр. навчався в Курському землевпорядному технікумі. Після його закінчення працював на Уралі завідуючим районним земельним відділом, заступником голови райвиконкому, заступником голови обласного земельного управління. В 1931 р. повернувся до Дніпродзержинська, працював на металургійному заводі, став членом ВКП(б), студентом металургійного інституту. В 1933 р. працював директором робітфаку (перетвореного пізніше на технікум). Після закінчення інституту (1935 р.) декілька місяців працював начальником зміни на заводі. У 1935—1937 рр. проходив військову службу — був командиром взводу, політруком танкової роти.

3 травня 1937 р. Брежнев — заступник голови Дніпродзержинського міськвиконкому. Через рік — завідуючий відділом Дніпропетровського обкому ВКП(б), а ще через рік — секретар з пропаганди. З 1940 р. — секретар обкому з оборонної промисловості.

У роки Другої світової війни Брежнев займався політичною роботою в армії — був заступником начальника політуправління Південного фронту, начальником політвідділу 18-ї армії, начальником політуправління 4-го Українського фронту. У березні 1942 р. нагороджений орденом Червоного Прапора за участь у Барвінківсько-Лозівській операції. У 1943 р. Брежневу присвоєно звання генерал-майора.

У повоєнний період Брежнев — начальник політуправління Прикарпатського військового округу (1945—1946 рр.), перший секретар Запорізького (1946 р.), Дніпропетровського (1947—1950 рр.) обкомів партії. У 1950—1952 рр. Брежнев — перший секретар ЦК КП Молдавії. З жовтня 1952 р. — кандидат в члени Президії ЦК КПРС, секретар ЦК. З березня 1953 р. до лютого 1954 р. у званні генерал-лейтенанта працював заступником начальника головного політуправління Радянської Армії і ВМФ. У лютому 1954 р. обраний другим, а в серпні 1955 р. — першим секретарем ЦК КП Казахстану. Брав участь в організації освоєння цілинних земель.

На XX з'їзді КПРС (1956 р.) Брежнева обрано членом ЦК, того ж року — членом Президії ЦК КПРС, секретарем ЦК, а 1957-го року — членом Президії ЦК КПРС. Займався питаннями розвитку важкої промисловості і будівництва, відповідав за оборонне оснащення, космонавтику. За заслуги у розвитку ракетної техніки і забезпечення успішного польоту людини в космос йому було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці (1961 р.). У 1960—1964 рр. — Голова Президії Верховної Ради СРСР.

У 1964 р. підготував і організував зміщення М. Хрущова з партійних і державних посад на жовтневому пленумі ЦК КПРС. Брежнєва було обрано першим секретарем ЦК КПРС. Після XXIII з'їзду КПРС (1966 р.) — Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Ради оборони СРСР. Очоливши правлячу партію, поклав кінець хрущовським пошукам і експериментам прискореного розвитку країни і суспільства, десталінізації ідеології і політики. Брежнєв прагнув стабільності у партійному і державному керівництві. На партійних пленумах і з'їздах виголошував програми розвитку сільського господарства, житлового будівництва, програми миру тощо. У той же час спроби демократичних перетворень, як у ЧССР в 1968 р., придушувались. Продовжувалось втручання в регіональні конфлікти в Африці, Азії, Латинській Америці. Підписана Брежнєвим Хельсінська хартія з прав людини в СРСР не виконувалася. Централізована командно-адміністративна система, монополізм центральних відомств зростали і посилювали політичну і національну залежність республік СРСР. Посилювалося відставання соціально-економічного розвитку СРСР від передових країн світу. На цьому тлі відбувалися безкінечні нагороди Брежнєва — він удостоюється Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» (1973 р.), звання Героя Радянського Союзу (1966, 1976 рр.). Не дивлячись на погіршення стану здоров'я і клінічну смерть на початку 1976 р., партапаратники знову проводять його на найвищі партійні і державні пости. Залишаючись Генеральним секретарем ЦК КПРС, з 1977 р. Брежнєв знову обіймає посаду Голови Президії Верховної Ради СРСР. Наростання кризових явищ у суспільстві та економіці, зростання корупції серед чиновництва й падіння життєвого рівня населення СРСР, наростання його невдоволення доповнювалися прогресуючою неміччю Брежнєва, його жадобою нагород. Але нові звання Героя Радянського Союзу (1978, 1981 рр.) маршала, орден «Перемоги», почесна золота зброя, Ленінська премія за трилогію «Мала земля», «Відродження» і «Цілина», золота медаль К. Маркса від АН СРСР, безліч інших нагород, у тому числі іноземних держав, уже не могли втримати його на цім світі. 10 листопада 1982 р. наступила смерть. Поховано Брежнєва на Красній площі в Москві.

Література

1 У єдиному строю — до нових перемог: Перебування Л. І. Брежнєва в Києві (25—27 липня 1973 р.). — К., 1973;

2 Л. И. Брежнев. Страницы жизни — страницы эпохи: Фотодокументы. — 2-е изд., доп. — М., 1977;

3 Славный сын Коммунистической партии и Советского народа: К 70-летию Ген. секретаря ЦК КПСС тов. Л. И. Брежнева. •— М., 1977

4 Леонид Ильич Брежнев: Материалы к биограф. — М., 1991; Медведев Р. А. Личность и эпоха: Полит. портрет Л. И. Брежнева: В 2 кн. — М., 1991.

Висновок

Україна дала миру чимало яскравих, видатних особистостей, справжніх героїв. Їхня діяльність відбувалася (і відбувається) у різних областях – політичної, військової, наукової, культурної, спортивної. Це забезпечило виживання й розвиток українських націй і держави. Більше того, цілий ряд імен героїв України відомі далеко за межами країни. Своєю працею й талантами, своїми подвигами вони вплинули на світову історію, науку й культуру, прославили Україну. З іншого боку, в історії кожного міста, селища, села є свої герої. Їхні імена необхідно знати, ними потрібно пишатися, вони являють приклад для нових поколінь. Важливо підкреслити безумовний **патріотизм** героїв України. Їхні подвиги, подвижництво були не абстрактні, а тісно пов'язані з Батьківщиною, відбувалися в ім'я й на благо України. **Такі люди завжди затребувані, без них історія зупиняється.**

Список тем для самостійного вивчення курсу

Дати нарис життєвого шляху героїчних особистостей України й рідного краю:

- 1 Кошовий отаман І. Сирко.
- 2 Полковник М.Кривоносій.
- 3 Гетьман П. Полуботок.
- 4 Князь Данила Романович (Галицький).
- 5 Партизан М. Карнаухов.
- 6 Хірург Д. С. Мазур.
- 7 1-й директор НКМЗ І. Кирилкін.
- 8 1-й голова Краматорської міськради Н. Шкадинов.
- 9 Конструктор ракет М. Янгель.
- 10 Конструктор Т-34 М. Кошкін.
- 11 Письменник Н. В. Гоголь.
- 12 Кінорежисер А. Довженко.
- 13 Поет Н. Рыбалко.
- 14 Письменник-антифашист Я. Галан.
- 15 Письменник О. Гончар.
- 16 Пейзажист А. Куинджи.
- 17 Футболіст В. Лобановський.
- 18 Боксери брати Кличко.

ЛІТЕРАТУРА

3 Скляренко В. М., Марченко Т. М., Очкурова О. Ю., Рудічева Й.А. 100 знаменитих людей України/ пров. з ріс. - Харків: Фоліо, 2005. - 511с. - ISBN 966-8959-37-X

4 Державні, політичні, та громадські діячі України: політичні портрети: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ В. І. Астахова, К. В. Астахова, Є. О. Бондарев та ін.: за заг. ред.. М. І. Панова. - К.: Видавничий дім «Ін Юрі», 2002. - 476 с. - Бібліогр.: с. 471-473. - ISBN 9666-8088-02-6

5 Видатні постаті в історії України IX - XIX ст.: короткі біографічні нариси. Історичні та художні портрети: довід. вид/В. І. Гусєв (кер. кол. авт.), В. П. Дрожжін, Ю. О. Калінцев, О. Г. Сокирко, В. І. Червінський. - К.: Вища шк., 2002. - 359 с.: іл.. - ISBN 966-642-107-0

6 Новітня історія України (1900-2000): підручник (А.Г.Слісаренко, В.І.Гусєв, В. П. Дрожжін та ін.). - К.: Вища шк., 2000. - 663 с. - ISBN 966-642-004-X

7 Історія України: нове бачення. В 2-х т. / О. Ш. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, М. Ф. Котляр та ін.; за ред.. В. А. Смолія. - К.: Україна, 1995. - 350 с. - ISBN 5-319-01362-0

6 Історія України: нове бачення. В 2-х т. / за ред.. В. А. Смолія. - К., Україна, 1995. - ISBN 5-319 013165 -2

Т. 2. / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, В. М. Даниленко та ін. - 1996. - 494 с. - ISBN 5-319- 01365- 5

8 Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. - К.: Наукова думка, 1992. - 544 с. - (Пам'ятки іст. думки України).- ISBN 5-12-002466-1(в обкл.)

9 Рибалка Й.К. Історія України. Частина 1: від найдавніших часів до кінця XVIII століття: підр. для іст. фак. вищих навч. закладів. - Х.: Основа, 1994. - 448 с.- ISBN 5-7768-0240-7

10 Субтельний О. Україна. Історія. - К.: Либідь, 1992. - 736 с. - ISBN 5-325-00090-X.